

HABIL. DR. KAZIMIERAS MEILIUS

Lietuvos teisės universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas

DR. JONAS JUŠKEVIČIUS

Lietuvos teisės universitetas

NELYGYBĖS ATsirADIMAS IR JOS PRIPAŽINIMO PROBLEMATIKA

Lygybės patirčiai priešingas reiškinys yra nelygybė. Šiame straipsnyje stengiamasi pažvelgti į nelygybę iš skirtingų laiko pozicijų. Lygybės, brolybės ir laisvės akcentavimas dar nereiškia, kad visuomenėje jau yra išsivyravusi lygybė. Ir lygybė, ir nelygybė gali būti aiškinamos politinė, socialinė, galimybių ar moraline prasme. Labai svarbu, kokių aspektu lygybė ir nelygybė yra aiškinama. Lygybę ir nelygybę tik subuitinus, žmogaus buvimas netenka prasmės. Atmetus žmogaus prigimtą orumą, prasideda kelias dualistiniams žmogaus orumui ir jo teisių sumenkinimui. Todėl kiekviena visuomenės dalis – filosofinė, ideologinė, politinė ar krikščioniška – lygybę ir nelygybę supranta ir aiškina savaip.

Įžanga. Lygybės ir nelygės problema visais laikais buvo aktuali ir vis buvo stengiamasi atsakyti, kaip atsirandančią visuomenėje nelygybę būtų galima įveikti. Istorinės, politinės ir teisės normos nurodo, kaip ir kiek turi būti paisoma asmens interesų. Todėl nuo vienokių ar kitokių teisės normų priklauso visos visuomenės, jos dalies ar atskirų narių gerovė. Asmenys, kurių interesai gerai apsaugoti, tas normas palaiko ir stengiasi jas patys išsaugoti, tačiau kurių veikimo laisvė yra apribojama, tie stengiasi sau nenaujingų normų atsisakyti ir savo laisvę išplėsti. Visuomenė, kurioje žmonių santykiai aiškūs, neiškreipti, save laiko demokratine visuomene. Deja, tiek ankstesnėse epochose, tiek demokratinėje visuomenėje ne visi gali džiaugtis lygybe, daug dažniau ją pasinaudoja stipresnieji ir aktyvieji. Vadinasi, lygybė neateina savaime.

Kaip siekti lygybės ir ją realizuoti, šis klausimas visuomet kėlė didelį teisės susidomėjimą ir ligi šiol šis jos vaidmuo tebėra kontroversiškas tiek praktikoje, tiek teorijoje. Nelygybė būdinga daugeliui sričių – darbui, išsilavinimui, turtui ir pan. Visuomenės raidoje lygybės–nelygybės reiškinys nuolat keitėsi ir jo paaiškinimai darėsi vis sudėtingesni. Teisiniai sprendi-

mai, kurie įtraukiami į vadinamąjį svarbiausių nelygybių, paremtų rasės, lyties ar kito identiteto klasifikavimu, sąrašą, jau nebeatitinka kitų reikalavimų ir sudėtingesnių, interaktyvių bei struktūrinių nelygybės formų sprendimų. Kadangi patyrimas ir nelygybės priežastys tampa subtilesnės ir įvairesnės, tad konsensusas dėl teisės vaidmens, sprendžiant tokias nelygybės formas, vis sunkiau pasiekiamas.

Dauguma iš pasikartojančių prieštaravimų teisės kazuistikoje, teisės komentaruose ar politikoje jau kyla susikirtus pačioms lygybės teorijoms. Savo ruožtu šios teorijos atspindi prielaidas apie nelygybės priežastis, apie pusiausvyrą tarp nelygybės ir konkuruojančių vertybių ir apie teisės vaidmenį sprendžiant visuomenėje socialinius klausimus.

Graikų ir romėnų koncepcija. Kai žmogus suvokia, kad yra būtina prigimtinė lygybė, tuomet jis ta lygybe dalijasi ir su kitais visuomenės nariais. Tačiau ši žmogaus prigimčiai būdinga savybė turi individualių skirtumų. Turint tai galvoje, galima panagrinėti universalumo ir lygybės problemas. Kadangi apskritai visi žmonės yra panašūs, vadinasi, juos sieja bendrumas, todėl galima daryti išvadą, kad juos sieja kažkas daugiau negu panašumas ar prigimtinės lygybės prezumpcija. Todėl šios abi problemos yra aktualios ne tik šiandien, jos buvo žinomos ir graikams jau apie 400 m. pr. Kr.

Sokrato kilmės mokyklos (Platono ir Aristotelio) sutelkė dėmesį į universalumo ir teisingumo problemas, todėl labiau buvo pabrėžiama vienovė ir tvarka nei problemos sudėtingumas ir lygybė. Hierarchinė visuomenė pripažino klasinį susiskirstymą ir iš to plaukiančią nelygybę. Aristotelis pripažino vergų statusą, kaip natūralios klasės galimybę, pripažino prigimtinių moters pajungimą vyrui ir nevienodą žmonių pajėgumą valdyti tiek save, tiek kitus (*Polit.* 1252a-1260b). Aristotelio nuomone – jei liaudis gyvenime maištauja, tai ne tik dėl turto nelygybės, bet ir dėl gaunamos nelygios garbės, o išprususieji, atvirkščiai, dėl jiems rodomos lygios garbės (*Polit.* 1267a). Kai pilietinis gėris yra teisingumas, kuris yra tai, kas visiems naudinga, tuomet visiems atrodo, kad teisingumas ir yra tam tikra lygybė. Todėl kai kalbama apie lygybę, reikia žiūrėti, kurių dalykų atžvilgiu tam tikra išraiška yra lygybė ir kurių – nelygybė, nes iš čia kyla neaiškumas ir politinė filosofija (*Polit.* 1282b).

Aristotelis, atkreipdamas dėmesį į demokratijos susidarymą, sako, – jei visi kuo nors yra lygūs, tai jie lygūs absoliučiai (nes visi, būdami vienodai laisvi (*Polit.* 1317b) pagal skaičių (*Polit.* 1318a), mano esą absoliučiai lygūs), o oligarchijos požiūriu, – jei visi yra nelygūs pagal kurią nors vieną požymį,

tai jie yra absoliučiai nelygūs (pavyzdžiui, būdami nelygūs turto atžvilgiu, mano esą absoliučiai nelygūs), nes *daugiau* jau yra nelygu (*Polit.* 1301a). Todėl neramumai, kylantys dėl nelygybės, yra arba pagal skaičių, arba pagal vertę (*Polit.* 1301b). Siekiantieji lygybės sukyla tada, kai mano, kad turi per mažai, o lygieji – kad taptų aukštesni (*Polit.* 1302a).

Nors **Aristotelis** nesistengė nematyti nelygybės, bet aišku, kad jo lygybės koncepcija yra politinės kilmės, o ne kylanti iš žmogaus prigimties. Pagal jį, politikai, kaip praktiniam valstybės santvarkos menui, rūpi ne tik atsitiktiniai dalykai, bet ir laisvi žmonės. Kadangi visi laisvos visuomenės piliečiai yra laisvi, tad jie yra lygūs ne tik vienas kito atžvilgiu, bet ir atžvilgiu tų, kurie juos valdo. Taigi **Aristotelis** pripažįsta faktišką lygybę, nes žmogus „yra laisvas dėl paties savęs, o ne dėl kito“ (*Metaf.* 982b 25). Tačiau dėl savaimės suprantamų priežasčių jis negali politikos apibūdinti plačiau už kitus, tad sako, kad jis yra daugmaž laisvas ir lygus vyras.

Atrodo, kad šiuo atveju žmogaus lygybė yra labiau siejama su stoicizmu, pabrėžiant individo moralinį nepriklausomumą ir savarankiškumą, visuomenės sąvoką susiaurinant į aritmetinį ryšį žmogus–žmogus, kurių kiekvienas pats sau yra *kosmos*¹. Tokia individualistinė koncepcija, gerokai susiaurinti visuomeninį santykį, tarsi kreipia individą atgal, skatina pasirūpinti pačiu savimi.

Demokratinio laikotarpio graikai lygybės nebuvo pasiekę, todėl santykiai tarp turtingųjų ir vargšų liko įtempti. Pirmieji visada liaudį laikė priešu, o antrieji laisvę tapatino su tais, kurie laimi. **Aristotelis** sako, kad klystama esant ir demokratijai, ir oligarchijai. Demokratinio valdymo metu klysta demagogai, nes nuolat kovodami su turtingaisiais jie suskaldo valstybę, o turėtų būti atvirkščiai – jie turėtų sudaryti įspūdį, kad kalba turtingųjų labui, o oligarchai, esant oligarchijai, – liaudies labui; priesaikos turėtų būti atvirkštinės nei kad dabar: „liaudžiai būsiu nepalankus ir regsiu prieš ją visokias blogybes, kokias tik sugebėsiu, o reikėtų laikytis priešingo požiūrio – neskriausiu liaudies“ (*Polit.* 1310a).

Antikinėje Graikijoje religinių ir etinių vertybių suderinimas buvo laikoma ne tik juridine lygybe, bet ir pagrindiniu kuriamos demokratijos principu. Lygybės vertybė buvo siejama su laisve, kuri atitiko seną maksimą *si aequa non est ne libertas quidem dici potest*². Antikinėje visuomenėje lygybės

¹ *Kosmosas* – graikiškas žodis, reiškiantis darną, tvarką. *Kosmosas* – damos, tvarkos, tam tikro pastovumo sukurtas pasaulis, kurio priešprieša – nepastovumas ir chaosas.

² A. **Cerri**, Uguaglianza (principio costituzionale di), *Enciclopedia giuridica*, XXXII, Roma, 1994, p. 1.

vertybė buvo įvairių formų, ji ne tik panaikino demokratines privilegijas, bet ir visus padarė pavaldžius viešajai nuostatai ir viešajai valdžiai. Dėl to, kaip ir romėnų teisėje (kur demokratiją apribodavo patricijai ir tėvo valdžia), demokratija dažnai buvo ribota, nes ji būdavo grindžiama klasiniu (luominiu) pagrindu. Tai ypač išryškėjo viduramžiais. Be to neapsieita ir modernioje visuomenėje, nes tokia juridinė lygybė atsiranda tarp tų panašių subjektų, kurie yra pavaldūs tam pačiam įstatymui.

Tobulinant institucijų vaidmenį, Romai pavyko išplėtoti piliečio statusą – buvo įveikti rasiniai, kultūriniai, religiniai skirtumai; graikai, galai, romėnai ir germanai įgijo panašią padėtį prieš įstatymą. Socialinės tvarkos atkūrimas buvo realizuotas Romoje – sukurta imperija, pagrįsta lygių teisių principu, išplaukusi iš civilinės teisės, tautų teisės (*jus gentium*) arba prigimtinių teisės.

Tačiau reikia pripažinti, kad ir antikinės visuomenės santykiai buvo pagrįsti privilegijomis. Klasių lygybė nebuvo žinoma arba žinoma tik teoriškai. Pirmiausia nelygybė atsirasdavo pačioje šeimoje, – šeimos tėvas turėjo daugiau teisių negu kiti šeimos nariai, pirmagimis vyravo savo brolių, vyrai – moterų atžvilgiu. Imperinėje struktūroje išsiskyrė įvairios žmonių kategorijos (laisvieji, išlaisvintieji, vergai, Romos piliečiai, latinai, perigrimai, barbarai, kaimiečiai...), jos naudojosi skirtingais įstatymais, išdu, laidojimu ir t.t. Taigi galima sakyti, kad tuo metu vyravo privilegijuota teisė, pradedant karo tarnyba ir baigiant žemės mokesčiais su kviritine nuosavybės teise ir t.t. Pabrėžtinai skyrėsi apranga. Vergams nebuvo leidžiama dėvėti togos, net jų tunikos taip pat turėjo išsiskirti – būti pilkos arba tamsios. Tuo tarpu senatoriai ir riteriai vilkėjo ilgą su purpuriniais apvais tuniką, avėjo specialia avalyne, ant piršto mūvėjo auksinį žiedą, teatruose užimdavo specialias vietas. Dėl pripažintų privilegijų teisės jie negalėjo susivienyti, negalėjo patys ir jų šeimos nariai sudaryti santuokų su vergais, libertiniais, aktorais ir t.t. Taigi riteriai ir senatoriai visuomenėje turėjo išimtines teises. Respublikos laikotarpiu po ilgos kovos politinę lygybę pasiekė plebėjai. Jie įvairiais požiūriais atitiko to meto vietinę aristokratiją, kuriai kriminalinė teisė suteikė privilegijų kriminalinėje srityje. Didelė nelygybė buvo ir mirus. Vergai ir laisvieji būdavo laidojami skirtingose kolumbariumo dalyse, tai aiškiai rodė mirusio vergo ar laisvojo statusą.

Nors kai kurie stoikai ir pradėjo kalbėti apie moralinę ir prigimtinę lygybę, tačiau viskas likdavo tik teoriniame lygmenyje, nes I a. stoikų buvo mažuma, ir tie patys priklausė turtingųjų ir reakcingųjų klasei, todėl kai kuriems imperatoriams jie buvo nepriimtini. Nepaisant stoikų doktrinos, iške-

liančios žmogaus prigimtinį orumą, ir vėliau nebuvo prieita prie socialinės ir juridinės lygybės koncepcijos, nes buvo siekiama išlaikyti vergės vaikų uzufuktą (*Dig. XXII,1,28*). Todėl I a. buvo nesuprantama, kaip galima pripažinti žemesnes klases ir kokia gali būti tokios lygybės prasmė (*Tacitus, Ann.15,20*)³.

Reikia pasakyti, kad romėnų valdžios struktūrose rikiavosi turtingųjų kasta. Susikūrus imperijai aristokratijai priklausė turtingoji buržuazija ir tiek aristokratija, tiek buržuazija leido laiką dykinėdamos, – bent to jos siekė, – pajungdamos savo naudai žemesnes klases.

Antikinio pasaulio istorija rodo, kad tuometinė visuomenė nebuvo turtinga, ir kapitalizmas, jeigu pripažintume, kad jį taip galima pavadinti, buvo menkas ir inertiškas. Esant tokioms sąlygoms ekonomika buvo uždara ir nenaši, nes turtai kaupėsi tik nedaugelio rankose (imperatoriaus, senatorių). To meto visuomenei trūko to, ką šiandien vadiname socialiniu funkcionavimu. Tokią padėtį nulėmė ne moraliniai ir socialiniai įsipareigojimai, o juridiniai ir politiniai santykiai.

Užtenka tik pažvelgti į *demokratijos* sąvokos aiškinimą žodynuose arba enciklopedijose ir pamatysime, kaip skirtingai demokratijos šūkiu gali vadovautis valstybinė, politinė ar visuomeninė jėga. Graikų kalbos *demokratija* (*dēmos* – liaudis, *kratos* – valdžia) suprantama kaip viena iš valstybės valdymo formų, kuriai esant iš pačios tautos kylanti valdžia stengiasi visiems užtikrinti asmeninę laisvę ir gerovę. Kadangi demokratinė valstybė gali būti sukurta tik atitinkamos visuomeninės moralės pagrindu, tai platesne prasme demokratinė vadinama ir pati visuomeninė moralė, pagrįsta laisvės, lygybės ir broliškumo principais, ir pati bendruomeninio gyvenimo forma, paremta šių principų realizavimu visuomeniniuose santykiuose. Nors demokratijos sąvoka siekia senovės Graikiją, tačiau šiuolaikine prasme suprantama demokratija istorijos raidoje demokratėjo, nes graikų *demos* reiškė ne visus žmones, o tik laisvuosius, skiriant juos nuo visų nelaisvųjų ir visų svetimųjų. Pirmykštėje bendruomeninėje santvarkoje, kol nebuvo klasių ir klasinių prieštaravimų, susiformavo nepolitinė demokratija – gimininė ir gentinė savivalda. Susikūrus valstybei atsirado politinė demokratija – valstybinė valdžios organizavimo ir jos veiklos realizavimo visuomenėje forma. Išnaudotojų reikalams tarnaujančiose politinės demokratijos valstybėse valdžia iš esmės tik formaliai priklauso liaudžiai arba kai kuriems jos

³ P.F.Girard, *Romėnų teisė*, 1–3 t., Kaunas, 1931–1933; P.Bonfante, *Istituzioni di diritto romano*, Torino, 1951; M.Ducos, *Roma e il diritto*, Bologna, 1998; V.Arangio-Ruiz, *Istituzioni di diritto romano*, 1983; K.Kolanczyk, *Pravo rzymskie*, Warszawa, 2001.

sluoksniams. Todėl tam tikru laikotarpiu yra išskiriamos ir tam tikros demokratinės formos: vergvaldinė, feodalinė, buržuazinė, socialistinė demokratija. Naujausiais amžiais, kuriantis naujoms demokratijos teorijoms, pradėjo labiau išsivirti demokratinės valstybės samprata. Remdamasi prigimtinių žmogaus teisių ir tautos suverenumo teorijomis (J. Locke, Š.L. Montesquieu, J.J. Rousseau), demokratija toli pažengė XVII a. Anglijoje, naujai susikūrusioje JAV (1776). Čia įvairios kilmės ir įvairių konfesijų žmonės galėjo susiburti į vieningą valstybę tik demokratijos principų pagrindu. Europoje demokratija į gyvenimą atėjo su Didžiąja Prancūzijos revoliucija (1789–1794). Po Pirmojo pasaulinio karo demokratija visuotinai laimėjo. Vis dėlto iškilusios diktatūros įspėja, kad dėl jos išlikimo reikia budėti. Vadinamąją socialistinę demokratiją vieni laiko aukštesne demokratijos forma, o kiti čia įžiūri proletariato diktatūrą, kuri iš tikrųjų tėra monopartinė diktatūra arba fašistinėje demokratijoje – autoritarinė diktatūra. Nors šios santvarkos kūrėsi modernios valstybės sąlygomis, tačiau savaime parlamentarizmas nelaidavo valstybės demokratiškumo, – pasirodė, kad ir daugumos valdžia gali būti tironiška. Kaip politine prasme demokratija išskiria valstybės absoliutizmą, taip moraline prasme demokratija išskiria kolektyvizmą, kur žmogus vertinamas tik kaip priemonė vienokiam ar kitokiam suabsoliutintam kolektyvui siekiant savo tikslų. Todėl šalia politinės demokratijos dar reikėtų kalbėti apie socialinę, kultūrinę demokratiją, o čia iškyla moralinis demokratijos prioritetas⁴.

Krikščioniškoji koncepcija. Pagoniškoji religija lygybės nesugebėjo užtikrinti, todėl nelygybės formos arba kartodavosi, arba jų atsiradavo dar daugiau. Atsiradus krikščionybei, krikščioniškos dorovės reikalavimai nebuvo tik tuščias moralizavimas. Jie buvo pagrįsti krikščionio egzistencijos kilnumu, išplaukiančiu iš vienovės su Kristumi. Šv. Paulius kalbėjo, kad „Nebėra nei žydo, nei graiko; nebėra nei vergo, nei laisvojo; nebėra nei vyro, nei moters: visi jūs esate viena Kristuje Jėzuje“ (*Gal 3,28*). Graži buvo ir sąžiningo darbo paskirtis – pagalba artimui, todėl „Kas vogdavo, tegu tenebevagia, bet imasi triūso, dirbdamas savo rankomis gerą darbą, kad turėtų iš ko padėti stokojančiam“ (*Ef 4,28*); „Tegul niekas neperžengia ribų ir neapgaudinėja savo brolio šituo reikalu, nes Viešpats keršija už visus tokius nusižengimus“ (*1 Tes 4, 6*); „Visų blogybių šaknis yra godulystė“ (*1 Tim 6, 10*);

⁴ Demokratija, *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, Boston, 1954, p. 439; Demokratija, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 2001, p. 154; Demokratija, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 1977, p. 627.

„Visi įtikėjusieji buvo vienos širdies ir vienos sielos. Ką turėjo, nė vienas ne vadino savo nuosavybe, nes jiems visa buvo bendra“ (*Apd 4,32*). Viskas buvo bendra visiems, bet nevienodai, nes ligonio gyvenimas nėra tas pats, kas sveikėjo, darbininko rankų darbas skiriasi nuo jaunuolio perrašinėtojo arba nuo aštuoniasdešimtmečio darbo. Todėl lygybė buvo geometrinė, o ne aritmetinė, nes kiekvienam davė pagal poreikius. Viršenybė reiškesi ne dominavimu, o tarnavimu (S. Agostino, *Ep. 211,6; P.L. 33, 960; S. Agostino, De mor. Eccl. Cath., 1, 31; 68. P.L. 32, 1339*). Krikščionybė turtingumą priėmė kaip užufruktą iš Dievo, todėl visa tai turėjo atitikti ne tik teisinius, bet ir moralės, meilės, gailestingumo įstatymus. Galima suprasti savaiminį pagoniškojo pasaulio pasipriešinimą, kai sakoma savo noru „<...> parduok, ką turi, išdalyk vargšams“ (*Mt 19, 21*), nes visi turi teisę pavalgyti, apsirengti, turėti kur prisiglausti. Vadinasi, turintieji tegu supranta, kad turtingumas nėra tikslas, o tik priemonė, todėl jie turi pasidalyti su neturinčiais. Jeruzalės vyskupas Jokūbas atkreipia dėmesį į vargšus, kurie dėl savo neturto yra paniekinami. Jis sako: „Argi ne turtuoliai jus vargina, ar ne jie tampo jus po teismus? Ar ne jie piktžodžiauja tam gražiam vardui, kuriuo esate pavadinti?!“ (*Jok 2, 6*)⁵.

Pirmieji Bažnyčios tėvai pabrėžė, kad „visi žmonės yra iš prigimties lygūs“ (Grigalius Didysis, *Liber regulae pastoralis, 2.6*). Būtų klaidinga manyti, kad krikščioniškoji lygybės koncepcija yra tik stoikų formuluotės variantas. Ši koncepcija visų pirma buvo pagrįsta prigimtiniu žmogaus orumu – jo paties dvasiniams tikslams, o ne savarankiškumu – jo žmogiškiems poreikiams. Pagal Aristotelį, „tų, kurie yra lygūs, kiekis yra vienas; 1 yra skaičiavimo pradžia ir matas“ (*Metaf. 1021a 12*). Taigi lygybė tuojau matyti arba aritmetinėje lygybėje ($1=1$), arba geometrinėje proporcijoje ($a:b=c:d$). Todėl taikydamas šias sąvokas Šv. Tomas Akvinielis pažymėjo, kad lygybė yra „didesniojo ar mažesniojo neigimas“ ir gali būti siejamas su „apimties“ dalykais arba su „dorybės“ laipsniais. Todėl jis išpėjo, kad „susitarimas dėl formos (*in form*) paverčia dalykus panašiais, bet ne vienodais“ (*ST 1a, 42.1*).

Šv. Tomas Akvinielis nukreipia ir į Šv. Augustiną dėl jo nenoro priimti skirtingumus (*ST 1a 2ae, 59.2*). Jis nesutinka su Origenu, kuris manė, kad nelygybė yra atpildas už atsigręžimą į Dievą ir bausmė už nusigręžimą nuo Jo (*ST 1a, 47.2*). Labiau susižavėjęs skirtingumais ir įvairove nei vienodumu ar panašumu, Šv. Tomas sako, kad „viena rūšis yra tobulesnė už kitą“ ir kad Dievas „nesukūrė kiekvienos būtybės kaip geriausios, bet vieną geresnę už kitą“ (ten pat, ad. 1). Tačiau jis pripažino būtybių „tam tikrą lygybę, bū-

⁵ I. Giordani, *Il messaggio sociale del cristianesimo*, Roma, 1960, p. 172–199, 694–695.

tent proporcingą lygybę“, kai kiekviena iš jų atitinkamai dalyvauja kuriant visuotinį gėrį (ten pat, ad. 2). Remiantis šia prielaida, žmonių lygybė skelbiama vartojant analogišką, o ne vienareikšmišką sąvoką.

Biblijoje skaitome, kad Dievas, sukūręs žmogų pagal savo paveikslą, vyrą ir moterį palaimino bei įpareigojo: „Būkite vaisingi ir dauginkitės, pripildykite žemę ir valdysite ją! Viešpataukite ir jūros žuvims, ir padangių paukščiams, ir visiems žemėje judantiems gyvūnams“ (*Pr 1, 28*). Be abejo, Dievo paveikslas ir panašumas minimas ne fizine prasme, bet dvasine, ir užduotis žmogui – reikšti Dievo viešpatavimą žemėje.

Popiežius **Paulius VI** savo enciklikoje pabrėžia, kad kiekviena žmogiška būtybė turi teisę ne tik į gyvenimą, bet ir į fizinį integralumą (*Populorum progressio*, 6), todėl juridiskai žmogus turi būti apsaugotas (ten pat, 13), o valdžia nėra nekontroliuojama (ten pat, 27), ji irgi yra pavaldi Dievui (ten pat, 31).

Asmens pirmumas prieš daiktą ir darbo pirmumas prieš kapitalą reikalauja, kad gamybos našta būtų teisingai paskirstoma visiems asmenims. Teisingumo privalu laikytis ne tik paskirstant gamybą gautus turtus, bet ir atsižvelgiant į sąlygas, kuriomis gamyba vykdoma. Juk pati prigimtis reikalauja, kad žmogus, dirbdamas gamyboje, turėtų progos veikti atsakingai ir tobulinti savo asmenybę. Ekonominė sistema neteisinga, kai jos organizacijos savo veikla menkina žmogaus orumą ar slopina atsakingumo jausmą, trukdo pasireikšti asmeninei iniciatyvai (*Mater et Magistra*, 69–70). Istorinė patirtis rodo, kad ten, kur stinga asmeninės atskirų žmonių iniciatyvos, išigali politinė tironija, atsiranda sustingimas ne tik materialinėje, bet ir dvasinėje srityje (ten pat, 44). Kiekvienas socialinis veikimas privalo socialinio kūno nariams teikti pagalbą, bet niekuomet jų negriauti ar absorbuoti.

Kai tautos gyvena be iniciatyvos ir atsakomybės, yra užguitos ir negali dalyvauti nei socialiniame, nei kultūriniame, nei politiniame gyvenime, visada atsiranda noras įveikti tokią neteisybę, kuri žemina žmogaus orumą (*Populorum progressio*, 30), tačiau reikėtų nepamiršti, kad ir tokios revoliucijos gimdo naujas neteisybes (ten pat, 31).

Bažnyčia, kaip visuomet, taip ir dabar, primena visiems atsakomybę už neturinčius pakankamai maisto, todėl ragina pažadinti visų sąžinėse atsakomybės jausmą (*Mater et Magistra*, 145–146).

Jau popiežius **Leonas XIII** savo enciklikoje *Rerum novarum* atkreipė dėmesį į nelygybę, pripažindamas, kad neužtenka vien tik vadovautis sutartimis ir laisvu sutikimu. Šie dalykai turi išlikti subordinuoti prigimtiniai teisei. Todėl negalima vienodai taikyti standartų ekonomiškai pažangesnėms šalims ir vargingoms, reikia laikytis teisingumo, moralumo ir žmogiškumo

principų. Tarptautinėse sutartyse kainų politika turi būti teisingai subalansuota (*Populorum progressio*, 61), nes tarp tautų esanti ekonominė, socialinė ir kultūrinė nelygybė provokuoja įtampą ir nesutarimus ir taip kelia pavojų taikai (*Populorum progressio*, 76).

Neužtenka vien įveikti badą, kova prieš visą vargą yra būtina. Reikia kurti tokį pasaulį, kur kiekvienas žmogus, nesvarbu, kokios jis religijos, tautybės, galėtų gyventi visavertį gyvenimą ir laisvę būtų ne tik žodžiuose, bet ir gyvenime, kad vargšas **Lozorius** galėtų atsisėsti už turtuolio stalo (plg. *Lk 16, 19–31*). Kiekvienas pagal tai turėtų pasitikrinti savo sąžinę (*Populorum progressio*, 47).

Šiuolaikiniame pasaulyje ne tik kyla pavojus taikai, bet ir regimos įvairios neteisingumo formos. Savo asmeniniame gyvenime kilmės, rasės, lyties, tautybės, tikėjimo, politiniu atžvilgiu žmogus patiria vienokią ar kitokią nelygybę. Jau vien kalbant apie religinę laisvę, žmonės dažnai susiduria su agnostinėmis, ateistinėmis pažiūromis, kas atspindi šių laikų dvasią. Mąstyti ir jaunimo požiūris į vaikus – kaip žmogus šiame pasaulyje priima kitą žmogų (n.19–21)⁶.

Kalbant apie materialinę nuosavybę, įvairios nelygybės formos matyti pažvelgus tiek į istorines, tiek į kultūrinės aplinkybes – jos mūsų visuomenėje tarsi sumažina moralinę atsakomybę ir todėl netrukdo vežėti socialinei neteisybei. Taip pat kai kuriose šalyse yra pažeidinėjamos žmogaus teisės ir žmogaus orumas. Vadovavimasis hegemoninėmis nuostatomis neužtikrina humanistinių principų – suteikti kiekvienam galimybę gauti teisingą atlyginimą ir vertinti žmogaus orumą (ten pat, n.17).

Tai rodo, kad ir kokia būtų techninė ir ekonominė pažanga, pasaulyje nebus teisingumo nei taikos tol, kol žmonės negrįš prie savo kaip Dievo kūriniių sąmonės (*Mater et Magistra*, 200). Nuostata, kad visi žmonės yra lygūs dėl jų prigimtinės teisės, turėtų būti visuotinai priimta. Negali būti politinių bendruomenių iš prigimties viršesnių, lygiai taip pat negali būti ir žemesnių. Visos politinės bendruomenės yra lygios, kaip ir visi jų nariai yra tos pačios žmogiškosios būtybės, todėl ir visos politinės bendruomenės turi užtikrinti savo nariams lygias teises.

Dievas paskyrė žemę su visais daiktais visų naudojimuisi, kad sukurtos gėrybės, vadovaujantis teisingumu ir meile, lygiai pasiektų visus žmones. Nesvarbu, kokios yra nuosavybės formos, žmogus, naudodamasis gėrybėmis, išorinius daiktus, kurie net jam teisėtai priklauso, privalo laikyti ne tik

⁶ Discorso *In nome dell'uomo* di Giovanni **Paolo** II all'assemblea dell' ONU, il 2 ottobre 1979, AAS, LXXI (1979), p.1143–1160.

savo, bet ir bendra visų žmonių nuosavybe. Todėl atsidūrusieji skurde turi teisę paimiti iš kitų tiek, kiek jiems būtina reikia. Prisimindamas badaujančiuosius Vatikano II Susirinkimas ragina tiek privačius, tiek oficialius asmenis prisiminti Bažnyčios Tėvų posakį: „gelbėk mirštantį badu, priešingai – būsi žmogžudys“ (GS 69).

Dabartinės ištakos. Lygybės samprata gali būti trejopa: 1) prigimtinė lygybė – kai panašumai suvienija tos pačios rūšies narius ir dėl to sakoma, kad žmonės iš prigimties yra lygūs, t.y. jie turi tą pačią žmogaus prigimtį ir visa, kas iš jos išplaukia; 2) politinė lygybė – kai piliečių lygybės statusas nulemia teisinį visų privilegijų neigimą, vienodą įstatymų taikymą ir vienojų svarbiausių teisių ir laisvių turėjimą; 3) socialinė lygybė – kai tam tikri socialiniai sluoksniai pasiekia tarpusavio sutarimą, kai nepritariama jokiam socialinės klasės išskirtinumui visuomenės viduje. Paprastai laikoma, kad socialinė lygybė ar nelygybė remiasi kultūriniais, ekonominiais, užimtumo ar kitais ne teisiniais panašumais ar skirtumais. Šis lygybės tipas būdingas neklasinei visuomenei.

Absoliučios aritmetinės politinės ar socialinės lygybės galimumas traktuojamas nevienodai. Socialinėse ir politinėse sistemose lygybė yra laikoma patenkinama, kai atmetama nepagrįsta klasių diskriminacija ir panaikinami teisiniai, politiniai ar ekonominiai priespaudos likučiai. Čia lygybė yra tai, kai visų galimybės ir pasirinkimas yra proporcingas asmeninėms galimybėms ir individualiems poreikiams. Taigi daugeliu atvejų lygybė yra reliatyvi, t.y. geometriškai proporcinga.

Atsižvelgiant į tai, ar politinė lygybė yra suvokiama kaip priemonė tolesniam socialinės lygybės siekiui, ar atvirkščiai, – demokratija yra apibūdinama kaip politinė ar kaip socialinė. Teisių ir galimybių lygybė tapo šiuolaikinių demokratijų rodiklis. Vakarietiškas požiūris tradiciškai sutapatinamas su politiniu modeliu, tuo tarpu socialistinės sistemos, kurios deklaruoja socialinės lygybės siekį, nepaiso politinės lygybės ir susitapatina su socialiniu modeliu.

Šis požiūrių skirtumas yra dažnai pabrėžiamas dėl suponuotos laisvių ir lygybės opozicijos. Alexis de [Tocqueville](#) manė, kad vieno žmogaus istorija yra jo paties konflikto su kitu istorija (*Apie Amerikos demokratiją*, 2.4, 7). Todėl pagal jį laisvė yra žmogaus gyvenimo pagrindas ir ją galima pradėti garbinti kaip fetišą ar stabą. Tai du vienas kitam prieštaraujantys dalykai, kurie būdingi žmogui. Šis prieštaravimas gali būti būdingas ir valstybei, kuri susikuria laisvei, bet kol pasiekama laisvė, karas yra neišvengiamas. Ne-

didelė įžvalga turėtų pakoreguoti šį įspūdį, nes laisvė negali sankcionuoti kito žmogaus išnaudojimo, kaip ir lygybė negali būti pateisinama paneigiant skirtingumus. Atvirkščiai, įvairūs *nusavinimai*, kuriuos lėmė socialinių ir ekonominių sąlygų sumenkinimas, yra ne mažiau prieštaraujantys negu prievolės, primestos arbitrines vyriausybės. Laisvė ir lygybė iš tikrųjų nėra konkuruojantys idealai: jie yra tarpusavyje susiję ir kartais būna neatskiriamos prigimtinio orumo sudedamosios dalys. Laisvė yra reliatyvi priklausomybei, lygybė – vertybei.

N. [Macchiavelli](#) (1469–1527), kurdamas empirinį požiūrį į politinius mokslus, lygybės pagrindą nuo teisės nukreipė link nacionalinio identiškumo. Kai politinės santvarkos uždaviniu tampa vienodai traktuoti visus visuomenės narius, tai yra ne kas kita, kaip grupuočių kovos tikslas emociškai įveikti konkuruojančius interesus, kad panaikintų socialinę, ekonominę ir politinę nelygybę, kuri neišvengiamai kyla iš kompromisų ir kitų primestos valios. Todėl [Macchiavelli](#)'o pasiūlytas lygybės pagrindas tapo nacionaliniu lojalumu arba, kitaip sakant, civiline dorybe (*virtù*). Jam rūpi ne etiniais idealais pagrįsta valstybė, o realiai egzistuojančių dalykų analizė. Matydamas didelį skirtumą tarp to, kas dedasi pasaulyje ir kaip turėtų būti, jis žmogui, suvokiančiam, kad tai, kas norima, yra esama, nemato nieko daugiau kaip pražūtį, nes toks žmogus, trokšdamas kas žingsnis daryti gera, nekuria sau gerovės ir taip prapuola tarp žmonių, nepripažįstančių gera⁷.

Sociologai irgi pritarė valdžios ideologijai. Fr. [Oppenheimeris](#) dėstė, kad prie pirmų dviejų gyvenimą skatinančių instinktų (alkio–savaizugos) ir meilės (giminės pratęsimo), esant auščiausioms socialinėms struktūroms, prisideda trečiasis – garbės ir jėgos instinktas. Anot jo, žmogus suprato, kad valdžia yra turto sąlyga ir kad žemiškas gėrybes galima įsigyti arba savo darbu, t.y. ekonominėmis priemonėmis, arba prievarta, pasisavinant svetimą darbą, t.y. politinėmis priemonėmis⁸.

Galima nesunkiai pastebėti, kaip visuomenėje tapo įprasta šalinti visokį realų bendrumą. Tai ypač matyti XVI ir XVII a. valstybių santvarkose. Problema, su kuria susidūrė M. [Liuteris](#), J. [Kalvinas](#), U. [Zvinglis](#) ir kiti reformacijos veikėjai, buvo ta, kaip žmogaus individualumo per didelio vertinimo sąlygomis naujai įvertinti bendruomeninį sąmoningumą. Tam tikslui buvo paskelbta „susitarimo“ sąvoka; jos klasikinį paaiškinimą pateikė Thomas [Hobbes](#).

⁷ N. [Machiavellis](#), *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1992, p. 60.

⁸ J. [Höffner](#), *Krikščioniškasis socialinis mokymas*, Vilnius, 1996, p. 218.

T.**Hobbes** užsimojo paaiškinti, kad kiekvienas žmogus iš prigimties siekia sau naudos, todėl jam neįmanoma pasiekti taikos jokiais sąlygomis, išskyrus lygybės atvejį (*Leviat.* 1.15). **Hobbes'o** manymu, žmonės nepripažins taikos tol, kol kiekvienam individui, sutikusiam tapti bendrą taisyklių sistemos nariu, nebus garantuota esminė lygybė su kiekvienu kitu nariu. O kai lygybė įtvirtinama teisės normomis, visi kiti socialinės ir ekonominės kilmės nelygybės atvejai jau negalimi. Taip jis identifikavo lygybę su teisiniu nešališkumu, paversdamas teisingumą tam tikra lygybe – kadangi mes visi iš prigimties esame lygūs, tai niekas negali savintis daugiau teisių, negu jis suteikia jų kitam, išskyrus tai, ką jis sąžiningai įsigyja susitarimu.

Identifikuodamas teisingumą su sąžiningumu ir lygybe, **Hobbes** atvėrė vartus XVIII–XIX a. liberalizmui, kai dėmesys sutelkiamas į lygias galimybes, laisvą prekybą, sąžiningą atlygį ir vienodą teisinę apsaugą. Kadangi šis sąžiningumas buvo siejamas tik su viešųjų taisyklių sistema, **Hobbes'o** lygybė tapo vien politiniu dalyku. Todėl **Hobbes**, suformulavęs šiuolaikinės ir neklasinės politinės visuomenės koncepciją ir remdamasis individualistine antropologija, suprato, kad natūrali žmonių būseną yra visų karas prieš visus (*bellum omnium in omnes*). Tuo jis priartėjo prie teiginio, kad žmogus žmogui – vilkas (*homo homini lupus est*). Tokia prigimtinės žmogaus būklės samprata leido daryti tai, ką jis norėjo, ir veikti prieš tą, prieš kurią norėjo.

Lygybės susiaurinimas iki „politinės lygybės“ buvo perimtas **J.Locke'o** (1632–1704) ir **A.Smitho** (1723–1790); ypač pastarasis buvo įsitikinęs, kad ir kitose srityse, esančiose už politikos ribų, lygybė visada turi nusileisti nuosavybės saugumo poreikiams. **Smithas**, rašydamas apie mokesčius, teigė, kad „labai didelė nelygybė nėra toks didelis blogis, lyginant su labai mažu netikrumu“ (*Wealth of Nations*, 5.2).

Šiuolaikinę socialinės lygybės sąvoką suformulavo **J.J.Rousseau** (1712–1778). Jam privati nuosavybė yra pirmutinė ir pagrindinė žmogaus prigimties degeneracijos priežastis. Pripažindamas, kad neįmanoma panaikinti skirtumų, kuriuos visuomenė sieja su gimimu, turtine padėtimi bei išsilavinimu, jis vis tiek manė, jog įmanoma išlaisvinti žmogų iš valdančiosios klasės dominavimo, jei tik žmonės susijungs į sąjungas, kurios juos gins jėga ir apsaugos „kiekvieno visuomenės nario asmenį ir gėrį; taip individas, vienydamasis su visais, paklus reikalavimams ir kartu išliks laisvas kaip ir iki tol“ (*Contr. Soc.*, 1.6). Pagal **Rousseau**, įstatymų leidėjas, „privalo jaustis pajėgus <...> keisti žmogaus prigimtį, transformuoti kiekvieną individą į didžiosios visumos dalelę“, rūpintis ne tik teisiniu sąžiningumu, bet ir plačiomis žmogaus tobulėjimo galimybėmis (ten pat, 2.7.). Šios teorijos istorinė reikšmė –

tai nauja kolektyvinė koncepcija, kurią vėliau savo sociologinėmis išvalgomis apie *sąmoningumą, valdžią ir bendrą gyvenimą* išplėtojo Émile Durkheimas, taip pat Saint-Simonas, čia įtraukdamas ir mokslą bei pramonę. Tačiau abi šios gyvenimo kryptys neišvengiamai stengėsi pajungti individą grupei, išaukštindamos ankstesniąją individualistinių teisių sąvoką. Natūrali žmogaus laisvė tapo pilietinė.

K.Marksas ir F.Engelsas, kaip ir visi XVII–XVIII a. mąstytojai, nelygybės problema laikė klasinę visuomenę, todėl tas idėjas nuolat plėtojo⁹. Tirdami visuomenės pasidalijimo priežastis, jie pripažino, kad visuomenės raida yra revoliucinio judėjimo principas. Pagal K.Marksą, socialinė ir antagonistinė klasių kova yra ne tik priešingybių ir konfliktų raiška, bet ir pagrindinis socialinių pokyčių elementas. Visuomenės istorija – tai klasių kovos istorija, kur dominuojanti klasė engia kitą klasę: vergvaldžiai – vergus, feodalai – valstiečius, buržuazija – proletariatą. Tačiau antagonistiniai santykiai gali būti ir tarp pačių engiančiųjų. Antagonistinėje visuomenėje valstybė tam tikrai klasei garantuoja ekonominį viešpatavimą. Ekonominis ir politinis viešpatavimas tampa tarpusavyje neatskiriama susiję. Klasių kova gali vykti ekonominiu, ideologiniu, politiniu aspektu, taikiai ir revoliuciniu būdu. *Ekonomine kova* siekiama kitokio gėrybių paskirstymo toje pačioje visuomenėje. Darbininkų kova visada prasidėdavo savo interesų gynimu: didesnio darbo užmokesčio, trumpesnės darbo dienos, geresnių darbo sąlygų reikalavimu. Kiekvienam vienas iš pagrindinių elementų yra nuosavybė. Materialinės sąlygos tarsi apibrėžia individo *status*. Industrinėje visuomenėje tie, kurie turi aukštą *status*, paprastai diktuoja gyvenimo sąlygas, kultūrą ir neigiamai veikia tą, kuris nieko neturi. Taip susidaro dvi viena kitai priešingos pozicijos. Pirmieji stengiasi turtėti ir plėtoti savo interesus, naudodamiesi darbininkų klase, jiems už atliktą darbą mokėdami neadekvačiai, antrieji stengiasi nepasiduoti išnaudojimui, kartu ieško būdų ir pranašumo, kaip kontroliuoti veikiančią politiką ir ideologiją. Buržuazija efektyviau kontroliuoja visuomenės ekonominę situaciją, o darbininkija yra suskilusi, neorganizuota, neinformuota ir nesuvokianti, į kokią situaciją ji yra patekusi. Buržuazijai patogiu naudotis jos negebėjimu susiburti ir jausti nepajėgumą kažko greitesnio ieškoti. Tačiau ir tokiomis sąlygomis darbininkai sudaro klasę, kuri yra nepatenkinta ir prieštarauja jų išnaudojimui bei trukdo jų siekiams.

⁹ Z.Bauman, *Lineamenti di una sociologia marxista*, Roma, 1971; Klasių kova, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 1979, p. 560–561; Marksizmas-leninizmas, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 7, Vilnius, 1981, p. 256–257.

Todėl marksistiniu požiūriu klasė suprantama kaip grupė asmenų, kuri skiriasi pagal savo vietą istoriškai apibrėžtoje visuomeninėje gamybos sistemoje, pagal savo santykį (dažniausiai įstatymų įtvirtintą ir įformintą) su gamybos priemonėmis, pagal savo vaidmenį visuomenėje, darbo organizacijoje, vadinasi, pagal savo turimo visuomeninio turto dalies įsigijimo būdus ir dydį¹⁰. Antagonistinėje visuomenėje viena klasė gali pasisavinti kitos klasės darbą dėl jų pačių skirtumo tam tikroje visuomeninio ūkio santvarkoje. Gamybos priemonių savininkai pasiima tiesioginių gamintojų pridedamojo darbo, o tam tikromis sąlygomis ir dalies būtinojo darbo produktą. Atsirađęs išnaudojimas yra paremtas santykiu su gamybos priemonėmis. Išnaudojimas neįmanomas be priedavtos. Turėdami gamybos priemones, kapitalistai samdo darbininkus, kurie nieko daugiau neturi – tik savo darbo jėgą, kuri darbdaviui sukuria pridedamąją vertę. Socializmo sąlygomis pašalinus privatinę nuosavybę buržuazinė klasinė visuomenė pertvarkoma į socialinę visuomenę. Socialinės visuomenės klasiniai santykiai pagrįsti bendru darbu ir bendradarbiavimu, o ne išnaudojimu ir tarpusavio kova¹¹.

Nors marksistiniu požiūriu pranašumas suteikiamas ekonominiam faktoriui, kuriuo sukuriama bendra socialinė situacija, tačiau nereikia manyti, kad **Marksas** nesuteikia reikšmės politiniam, ideologiniam ir gyvenimo stiliui. Norint įveikti esamą situaciją, reikia, kad visuomeninės klasės būtų sąmoningos ir turėtų bendrą interesą, kuris vienija darbininkus. Tam reikalinga klasių savimonė, solidarumas ir konfliktiškumas. Klasių savimonė pasireiškia, kai suprantamas ir atliekamas tas vaidmuo, kurį nulemia santykis su pačia klase ir nuosavybe. Tai pasiekama, kai klasė tampa solidari. Klasės susivienijimas suteikia galimybę realizuoti savo politinius ir ekonominius tikslus decentralizuojant buržuaziją. Pasiekus klasės savimonę ir solidarumą, atsiranda trečiasis elementas – tikslinis konfliktas, kuriuo ne vien siekiama kovoti su vyraujančia klase, bet ir pagerinti savo gyvenimo sąlygas, įsigyjant kuo daugiau gamybos priemonių. Kai ekonominė kova perauga į *politinę kovą*, organizuota klasė nuosekliai ir radikaliai siekia sukurti ir įtvirtinti savo klasės valdžią. Tai neįmanoma be *ideologinės kovos*. Marksizmas-leninizmas pripažįsta, kad visuomenėje greta klasių egzistuoja ir kiti socialiniai sluoksniai, grupės. Jų tikrąjį vaidmenį galima suvokti tik nustatčius jų vietą klasinėje visuomenės struktūroje ir klasių kovoje. Todėl ideologiniu kovos metodu siekiama ne tik vienyti ir derinti savo klasės narių elge-

¹⁰ V.I. **Lenin**, La grande iniziativa, *Opere*, Roma, vol. 29, 1967, p. 384–385.

¹¹ Išnaudojimas, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 4, Vilnius, 1978, p. 561.

si, skaidyti priešiškos klasės vienybę, bet ir įgyti sąjungininkų iš tų klasinių grupuočių, kurios laikosi bešališkai ir netvirtai¹².

Klasių kovos formos ir metodai priklauso nuo istorinės situacijos. Aukščiausiu klasių kovos laipsniu yra laikoma socialinė revoliucija, kuriai pasisekus vienos klasės valdžia pereina kitai klasei. Formuojasi nauji santykiai, bet kartu formuojasi ir nauji klasiniai konfliktai – prasideda naujas procesas. Marksizmas, suteikdamas prioritetą proletariatui, pereinamuoju laikotarpiu pripažįsta *proletariato diktatūrą*. Sutapatinus klasių kovą su demokratija ir socializmu, atrodo, kad siekiama taikaus sambūvio, kuris padeda suprasti realų klasinį ideologinį ir politinį kovos turinį bei formą. Sukūrus socialinę visuomenę manoma, kad nebeliks pagrindo klasiniams susidūrimams. Po proletariato diktatūros valstybės sukūrimo, atsiradus visuomeninei gamybos priemonių nuosavybei, ji taps visos liaudies valstybe¹³.

Kai kalbame apie marksistų požiūrį į lygybę, reikia pasakyti, kad yra įsitvirtinusi nuomonė, priešingai, negu palaikoma propagandos, jog doktrininis komunizmas nebuvo skirtas vien lygybės koncepcijai palaikyti. Tiek [Marksas](#), tiek [Engelsas](#), stebėdami lygybės idėją buržuazinės santvarkos ekonominėmis sąlygomis, interpretavo proletariato neramumus tik kaip reikalavimą panaikinti klases. *Komunistų partijos manifeste* sakoma, kad visų ligšiolinių visuomenių istorija buvo klasių kovos istorija. Engėjas ir engiamasis buvo amžini antagonistai, kovojo kovą, kuri visada baigdavosi revoliuciniu viso visuomenės statinio pertvarkymu¹⁴.

[Engelsas](#) buvo įsitikinęs, kad bet koks lygybės reikalavimas išeina už pagrindinio reikalavimo ribų ir nuo būtinybės pereinama prie absurdo. [Marksui](#) darbo jėga yra kaip išskirtinė standartinė gamintojo teisė, proporcinga įdedamo darbo kiekiui. Taigi už nevienodą darbą lygios teisės yra neįmanomos. Tik aukštesnėje komunistinės visuomenės raidos stadijoje, kai tironiškas individų pajungimas pagal jų darbo pasiskirstymą bei skirtumas tarp protinio ir fizinio darbo išnyks, tada išnyks ir siauras buržuazinis teisių supratimas ir visuomenė iškels lozungą: *iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam pagal poreikius*.

Todėl susikūrus socializmui pastangos buvo nukreiptos ne siekti teisinės lygybės, bet kaip pagerinti žmonių socialines sąlygas, kurios, pasak

¹² Klasė, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius 1979, p. 554–555.

¹³ Z. [Bauman](#), *Lineamenti di una sociologia marxista*, Roma, 1971; Klasių kova, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 5, Vilnius, 1979, p. 560–561; Marksizmas-leninizmas, *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 7, Vilnius, 1981, p. 256–257.

¹⁴ K. [Marksas](#), F. [Engelsas](#), *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius, 1978, p. 24.

Saint-Simono, nesiekia laisvės ar fiktyvios lygybės, bet tik esamos socialinės agonijos sušvelninimo. Tai proletariato *agonija*, įkvėpusi marksizmą siekti idealaus ar daugmaž vienodo materialinių gėrybių paskirstymo. Pagrindinėms socialinėms grupėms visuomeninėje struktūroje išskirti XVIII a. prancūzų visuomeninėje literatūroje buvo pradėtas vartoti terminas *klasė*. Vėliau šis terminas paplito ir kituose kraštuose.

Turint galvoje marksistinį požiūrį į visuomenę, iš pirmo žvilgsnio šios teorijos idėja buvo graži, bet nepakankama. Marksistinė teorija tampa patraukli tuo, kad nepripažįsta individualistinio susiskaldymo ir viską apibendrina visuomeniniu turiniu. Tačiau marksistinės teorijos trūkumas buvo tas, kad suskirstant socialines klases vadovautasi vien ekonominiu turiniu. Apibūdinamas klases, **Marksas** analizuoja ne visuomenėje esamas sąlygas, bet darbininkijos socialinei raidai priimtinius įstatymus ir darbininkijos galias. Ši teorija nėra realiai skirta tam tikrai visuomenei, bet siūloma kaip būdas pokyčiams visuomenėje. Antra vertus, visuomenės raidą plėtojant klasių kovos metodu, klasė nepaliekama likimo valiai, jos sąmoningumą palaiiko politiškai organizuota struktūra – partija.

Dešimtmečius prievarta diegta lygybės idėja socialistinėje-komunistinėje visuomenėje paliko ryškų dirbtinės lygybės pėdsaką. Lygybė buvo laikoma gėriu – vienodai turėti, mąstyti, elgtis buvo sovietinės gyvensenos norma. Tačiau iš tikrųjų – kur prasideda kūryba, prasideda ir nelygybė. Tik neiškeitus būties dalykų vien į buities reikalus, idealų – į interesus, amžinųjų vertybių – į laikinas, nesusvetimėjama ir nepanašūs į save nelaikomi nesavais.

Ligi šiol mūsų tyrinėjama lygybės raida turėjo didelę įtaką ir amerikiečių lygybės idealams. Kolonijinių žmonių grupėje lygybė buvo didesnė, negu kitose šalyse. Nenuostabu, kad sąvoka *visi žmonės yra sukurti lygūs* tapo aksioma, įtraukta į Nepriklausomybės Deklaraciją. Tuo metu egzistavusios lygybės sąlygos tiek socialinėje, tiek ekonominėje srityje tapo aktyvu atitinkamai reikalauti ir politinės lygybės. Naujoji karta, pasirinkusi respublikos santvarką, lygybės įkūnijimą pradėjo remdamasi žmonių balsavimo teise ir laisvų rinkimų išplėtimu. Didysis prancūzų politikas A. **Tocqueville** (1835) sakė, kad Amerikoje yra labiausiai pavykusi ir įdiegta demokratija. Tačiau lygybės suteikimas platiesiems visuomenės sluoksniams truko ilgai, nelygiai ir dažnai su skaudžia patirtimi.

Rašydamas *Apie demokratiją Amerikoje* **Tocqueville** buvo įsitikinęs, kad komandinės valstybės samprata yra atgyvenusi ir kad Europoje visuotinai paplitusios valstybės sampratą reikia pakeisti. Jo požiūriu, susikūrus visuo-

tinei lygybei, iškilo naujos valstybės sampratos būtinybė. Iš to, ką pamatė Amerikoje, jis įsitikino, kad demokratinės visuomenės gali sulaukti decentralizuotos ateities, bet tai įmanoma tik esant tam tikroms moralinėms ir politinėms sąlygoms. Demokratinę revoliuciją jis įsivaizduoja ne kaip dinastijos žlugimą, o iki tol nebuvusios visuomenės – grindžiamos piliečių lygybe – atsiradimą. Anot jo, ilgi stebėjimai ir apmąstymai skatina šių laikų žmogų pripažinti, jog tiek istorijos praeitį, tiek ateitį lemia tolygi, nuosekli lygybės raida su peršama mintimi, jog tai yra Viešpaties valios pasireiškimas. Todėl pastangos sustabdyti demokratijos raidą būtų tarsi kova prieš patį Dievą (A. Tocqueville, *Oeuvres complètes* = OC Ia.5)¹⁵. Tocqueville baiminosi, kad Prancūzija praranda aristokratinės visuomenės privalumus ir neįgyja tų, kuriuos teikia demokratinė visuomenė. Turtų padalijimas sumažino atstumą, skiriančią skurdžių nuo turtuolio, tačiau suartėdami jie tartum rado naujų priešasčių neapkęsti vienas kito ir pilni baimės ir pavydo stengiasi sužlugdyti vienas kitą (OC Ia.8). Jis šią blogybę paaiškina tuo, kad nebeliko nuo amžių buvusios jausmų ir idėjų harmonijos ir kad nebegalioja moralės analogijos įstatymai (OC Ia.9). Matydamas, kaip aristokratų partija nepripažindama krikščioniškuose įsitikinimuose glūdinčios lygybės, o demokratų partija puldama Bažnyčią už priklausymą aristokratinei visuomenei, Tocqueville nori susilpninti šį priešiškimą ir kreipia dėmesį į krikščionybę, kuri, paskelbusi, jog visi piliečiai lygūs Dievui, negali nepripažinti, kad visi piliečiai lygūs ir įstatymui. Tuo norėta parodyti, kad abiem pusėms yra bendra teisingumo koncepcija, pagrįsta moralės, prigimties ir lygybės prielaida. Tocqueville sąmoningai iškėlė teisėmis grindžiamo teisingumo teorijos ir religijos paralelę, kad religingi žmonės nesipriešintų laisvei ir tvarkos nepalaikytų tironišku būdu, o religijos priešininkai, kalbėdami apie laisvę, nesijaustų taip, tarsi būtų pajutę laisvės didybę ir šventumą garsiai reikalaudami žmonijai teisių, apie kurias patys nieko nėra girdėję (OC Ia.10). Todėl Tocqueville'io knyga *Apie demokratiją Amerikoje* tapo krikščioniškosios moralės ir pilietinės lygybės analogija. Pilietinė laisvė religijos požiūriu jam yra taurus žmogaus gebėjimų ugdymas, o politikos pasaulis – dirva, Kūrėjo paruošta proto darbu. Religija laisvės požiūriu – tai jos kovų ir pergalių liudytoja, jos vaikystės lopšys, dieviškasis jos teisių šaltinis. Religija yra laikoma papročių sargu, o papročiai – įstatymų garantija ir būties laidas (OC Ia. 42–43). Skirtingas laisvės suvokimas leidžia pajusti, kaip skirtingai aristokratinė ir demokratinė visuomenė formuoja asmenybę. Todėl aristokratinėje

¹⁵ A. Tocqueville, *Apie demokratiją Amerikoje*, Vilnius, 1996; L. Siedentop, *Tocqueville*, Vilnius, p. 61–128.

šalyje kiekviena kasta turi savo pažiūras, įsitikinimus, teises, moralės principus, tai tarsi vienos kastos žmonės, nepanašūs į kitus. Remdamiesi savo gyvenimo patirtimi, jie nesugeba gerai suprasti nei kitų žmonių jausmų, nei jų elgesio (OC Ib. 171–172). Kastos narių tarpusavio simpatija gyva ir stipri, bet kitų rangų žmonėms tokia simpatija vargiai jaučiama. Kastų visuomenėje, kai statusas priskiriamas nuo gimimo ir išlaikomas visą gyvenimą, asmens rangas sudaro jo tapatumą. Visuotinė lygybė reikalauja asmenybės skirti nuo jos atliekamo vaidmens, nes tie vaidmenys neišreiškia asmens tapatumo. Aristokratinėje visuomenėje laisvė yra ne moralės principas, bet socialinė kategorija, pagrįsta privilegijomis visuomenėje. Kai gyvenimo sąlygos nevienodos ir kai nelygybė yra nuolatinis būvis, individai ilgainiui tampa nepanašūs. Dėl to, pasak [Tocqueville'o](#), didieji Romos ir Graikijos proto genijai niekada negalėjo turėti tokios paprastos ir visuotinės minties, jog kiekvienas žmogus gimdamas yra panašus į kitus ir turi tokią pat teisę ir laisvę, todėl jie ir įrodinėjo, kad vergija yra įgimtas dalykas ir tik [Jėzui](#) atėjus į žemę žmonės pagaliau suprato, jog jie visi yra panašūs vienas į kitą ir lygūs (OC Ib.22). Atrodo, kad aristokratinėje visuomenėje tapatumas yra prigimtinis arba nulemtas dalykas, o demokratinėje – sukurtas arba dirbtinis. Kai žmonės nesijaučia esą susieti su kokia nors padėtimi, jie gali kilti. Tačiau ta pati lygybė, kuri leidžia kiekvienam piliečiui puoselėti dideles viltis, kiekvieną savaip padaro silpną, todėl amerikiečiams sumažinus arba išvis panaikinus kai kurias privilegijas, atsirado kita problema – visuotinė konkurencija (OC Ib.144). Gėrybių vaikymasis tampa kone visuotine aistra, sąlygojama išskaičiavimų, ką [Tocqueville](#) vadina *demokratinio pavydu*.

Kadangi sutartis, o ne nustatytas statusas nulemia visuomeninius santykius, pokyčių atsiranda ir šeimoje. Aristokratijos valdomose šalyse visuomenė pripažįsta tik tėvą. Sūnus yra prilaikomas tėvo rankomis. Taigi visuomenė valdo tėvą, o tėvas valdo sūnų. Todėl valdingumas yra laikomas ne tik jo prigimtaine teise, bet ir palaikomas valstybės. Tėvas tampa šeimos kūrėju ir išlaidkytoju, jis kaip pareigūnas turi teisę tvarkyti šeimą (OC Ib.201). Demokratinėje visuomenėje lygios laisvės principas išlaisvina vaikus tėvui net nesipriešinat. Kiek visuomenė tokiu išsivadavimu iš tėvo valdžios laimi, sunku pasakyti, tačiau, [Tocqueville'o](#) manymu, tėvo autoriteto sumenkinimas gali susilpninti šeimą, nors bus plėtojami laisvesni ir šiltesni jos narių santykiai. Daugiau ar mažiau supanašėję piliečiai bendrauja vienas su kitu pasikliaudami savo protu kaip artimiausiu ir regimiausiu tiesos šaltiniu. Taip sugriovus pasitikėjimą kitu žmogumi atsiranda polinkis netikėti kitu žmogumi (OC Ib. 18), ir kuo labiau piliečiai supanašėja, tuo mažiau jie linkę tikėti į save panašiais.

Knygoje *Apie demokratiją Amerikoje* Tocqueville susirūpinęs ir dėl daugumos tironijos, kuri gali atvesti prie savo nuomonės išsižadėjimo. Plačiai paplitusi nuomonė gali atimti drąsą žmogui pasitikėti savimi ir pasipriešinti daugumos nuomonei. Asmeninės nuomonės atsižadėjimas, spaudžiant daugumos nuomonei, gali baigtis moralės ir intelekto nusilpimu. Siekiant konformizmo yra klaidinga manyti, kad daugumos nuomonė būtinai yra teisinga nuomonė. Tai gerai rodo absoliutaus monarchinio valdymo laikai, kai noru įsiteikti ir pataikavimu valdovui buvo tenkinamos visos jo užgaidos, o tai yra ne kas kita, kaip *tarno* įpročiai (OC Ia. 268–269).

A. Tocqueville'o manymu, aristokratinis žmogus linkęs į politeizmą, o demokratinis – į monoteizmą. Žmonės, būdami panašūs ir lygūs, pripažįsta vienintelį Dievą, kiekvienam jų duodantį tuos pačius įsakymus ir ta pačia kaina žadantį laimę būsimajame gyvenime. Žmonių vienybės idėja skiepija juose vieno Kūrėjo idėją, o susiskaldę žmonės mielai susikuria tiek dievybių, kiek yra tautų, kastų, luomų ir giminių, taip pat tiek atsiranda kelių pasiekti dangų (OC Ib.30).

Didžiausiu demokratinės visuomenės trūkumu Tocqueville laiko individualizmą, kuriam esant pasitraukiama iš visuomenės, atsikratoma atsakomybės už visuomenės gerovę, o susiskaidymas ir verčia žmogų ieškoti ir siekti asmeninės naudos. Ne demokratija skatina žmones suartėti, o privatumo idėja, kuri tampa pilietinės lygybės padariniu. Tokia lygybė surikiuoja žmones į vieną gretą, bet nesusaisto bendrais ryšiais, nes žmonės nuteikiami negalvoti vienas apie kitą. Tai despotizmo forma, kuriai yra būdingas abejingumas, nes žmonių izoliavimas, susiskaldymas ar suskaldymas yra patikimiausia despotizmo gyvavimo garantija. Kai bendrai yra svarstomi visiems svarbūs reikalai, kiekvienas žmogus pastebi, jog jis ne toks jau nepriklausomas nuo kitų, kaip iš pradžių įsivaizdavo (OC Ib. 109).

Įstatymai labiau nei fizinės sąlygos padeda išsaugoti demokratinę respubliką Jungtinėse Valstijose, o papročiai padeda dar labiau už įstatymus palaikyti visuomenėje tvarką (OC Ia.319). Stebėdamas Ameriką A. Tocqueville randa priešingybę Prancūzijoje; čia centralizmas tapo didžiuliu pilietiškumo priešu, – prancūzui dažnai nerūpėjo nei kaimo gerovė, nei gatvės saugumas, nei jo bažnyčios ir parapijos likimas, nes jis manė, kad visa tai jam svetima ir priklauso visagaliui svetimšaliui, t.y. vyriausybei (OC Ia.93).

Lygybės ir nelygybės samprata teisinėje praktikoje. Skiriamieji teisingumo požymiai ir jų ypatingas ryšys su teise pradeda aiškėti tada, kai formuluojamieji *teisingumo* ir *neteisingumo* terminai lygiai taip pat išsako tai,

kas buvo šališka, ir tai, kas nešališka. Nešališkumas labiausiai naudojamas dviem socialinio gyvenimo atvejais, kai mums nerūpi atskiro individo elgesys, bet rūpi, kaip yra traktuojamos individų klasės, kai joms reikia paskirstyti tam tikrą naštą ar gėrybes. Šie įvairūs teisingumo idėjos taikymai remiasi bendru principu, jog individai turi teisę į tam tikrą lygią arba nelygią su kitais padėtį. Vadinasi, teisingumas tradiciškai suprantamas kaip pusiausvyros, arba proporcijos, palaikymas arba atkūrimas, o svarbiausias teisingumo priesakas dažnai lieka tas pats – *vienodas bylas traktuok vienodai*, papildant šią formuluotę kitais žodžiais – *skirtingas bylas – skirtingai*. Šis principas yra teisingumo idėjos principas; deja, dar nėra užbaigtas, ir jei nėra papildytas, tai neduoda jokio tolesnio aiškaus orientyro. Taip yra todėl, kad kiekviena žmonių grupė tam tikrais požiūriais yra panaši į kitą žmonių grupę, bet kitais požiūriais nuo jos skiriasi, ir kol nėra nustatyta, kurie panašumai ar skirtumai yra reikšmingi, formuluotė *vienodas bylas traktuok vienodai* yra tik tuščia forma. Kad šią spragą užpildytume, reikia žinoti, kada, kokiems tikslams bylas reikia laikyti vienodomis ir kokie skirtumai yra reikšmingi. Todėl teisingumo idėjos struktūra tam tikru požiūriu yra sudėtinga. Ji susideda iš nekintamo, arba pastovaus, požymio, kurio koncentruota išraiška sutelkta į principą *vienodas bylas traktuok vienodai*, ir kintamo, arba įvairuojančio, kriterijaus, vartojamo apibrėžiant, kada, kokiam konkrečiam tikslui bylos yra vienodos arba skirtingos¹⁶.

Kiekvienoje visuomenėje yra daugybė susivienijimų, institucijų, struktūrų ir santykių, sukurtų siekiant įvairių tikslų. Tie tikslai suprantami ir apibūdinami nevienodai. Pavyzdžiui, politinė veikla, jos prasmė ir aiškinimas turi būti traktuojami kaip vienu metu egzistuojantys daugelyje kontekstų ir daugelyje lygmenų¹⁷. Neturėtų stebinti tas faktas, kad pasikeitusioms socialinėms ir politinėms sąlygoms būdingi terminai, pirmiausia atsiradę viešojoje srityje, ilgainiui išsiskverbia į visuomeninį, šeimos gyvenimą. Todėl pažvelgus į naujai besiformuojančius santykius, kartais būna sunku nustatyti lygybės pažeidimus.

Reikia pasakyti, kad tai, ką galima pavadinti moterų engimo faktais, pavyzdžiui, visu etatu dirbančių vyrų ir moterų metinio atlyginimo santykiniai skirtumai visuose užimtumo lygiuose gali tapti daugelio tarpusavyje konkuruojančių aiškinimo modelių objektu. Tokių faktų prasmė skirsis nuo

¹⁶ H.L.A.Hart, *Teisės samprata*, Vilnius, 1997, p. 267–269.

¹⁷ J.G.A. Posock, Languages and Implications: The Transformation of the Study of Political Thought, *Politics, Language and Time* (ed. Melvin Richter), New York: Atheneum, 1974, p. 3–41.

aiškinimo logikos, destis kaip tie faktai pateikiami. Šitaip suteikta prasmė faktams, įtraukiant juos į konceptualią sistemą, keičia ne tik žmonių santykius, bet ir vertybes.

Niekam nekyla abejonių, kad modernus konstitucionalizmas yra paremtas 1789 m. prancūzų *Žmogaus ir piliečio teisių deklaratijos* 6 str., kuris skelbė, kad įstatymas ir kai gina, ir kai baudžia, visiems turi būti lygus, kad visi piliečiai juridiskai yra laisvi ir lygiateisiai. Deklaracija, paremta prigimtinėmis teisėmis, skelbė asmens laisvę, nuosavybę, neliečiamybę, pasipriešinimą priespaudai ir lygybę. Tai nauja konstitucinės valstybės samprata, kurios atsiradimui, manoma, įtakos galėjo turėti įvykiai Amerikoje, t.y. 1776 m. *Virginijos Declaration of Rights* ir *JAV Nepriklausomybės Deklaracija*. Jokia demokratija neįmanoma, jei nepripažįstamos žmogaus teisės, kurios nustato ribas tiek pavieniems asmenims, tiek visuomeniniams junginiams. Pagrindinės žmogaus teisės, nepriklausomai nuo įvairių ideologijų ir pasaulėžiūrinių motyvų, tampa praktinio susitarimo dalyku, kurio turinys kinta pagal istorines visuomenės sąlygas.

Jungtinių Tautų *Visuotinė žmogaus teisių deklaratija* (1948) irgi nustatė išsistą pagrindinių teisių programą, kuri apima tiek išorines, tiek vidines asmenines, pilietines ir visuomenines žmogaus teises. Europos Tarybos priimtoji *Žmogaus teisių konvencija* (1950) buvo irgi paremta tarptautinės teisės galia. *Žmogaus ir piliečio teisių deklaratija*, lygiai kaip ir kiti žmogaus teises ginantys tarptautiniai dokumentai, nereiškia jau realizuoto tikslo, bet nurodo nuolatinį uždavinį kurti visavertę visuomenę ir sąlygas, kad žmogaus teisės būtų praktiškai vykdomos.

Jau Lietuvos Steigiamojo Seimo 1922 m. Konstitucijos 10–21 straipsniai garantavo visų piliečių lygybę įstatymui be lyties, kilmės, tautybės skirtumo (10 str.), asmens neliečiamybę (11–12 str.), tikėjimo ir sąžinės laisvę (13 str.), sužinojimo paslaptį (14 str.), žodžio, spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvę (15–17 str.), apsaugą nuo valdininkų skriaudos ir teisę kreiptis į Seimą (18–19 str.), įstatymų iniciatyvos teisę (20 str.), nuosavybę (21 str.).

Jeigu pažiūrėsime į šiandieninę Lietuvos Respublikos Konstituciją, pamatysime, kaip Konstitucija, primindama, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės (18 str.), skelbia žmogaus neliečiamumą, įstatymu gina jo orumą, draudžia žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti bausmes, neleidžia be žmogaus žinios ir laisvo sutikimo atlikti su juo mokslinius ar medicininius bandymus (20–21 str.), gina žmogaus privatų gyvenimą (22 str.), nuosavybę (23 str.), būstą (24 str.), žmogaus teisę turėti savo įsitikinimus ir galimybę laisvai juos reikšti

(25 str.), suteikia minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę (26 str.), neleidžia įsitikinimų, religijos ar tikėjimo pagrindu daryti nusikaltimus ir nevykdyti įsakymų (27 str.), o įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis žmogus negali varžyti kitų žmonių teisių ir laisvių, nes kaip ir kiti jis privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų (28 str.); niekam negalima teikti privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (29 str.), o tas asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą (30 str.).

Reikia pasakyti, kad kiekvienos demokratinės valstybės pagrindiniame įstatyme šios teisės gali būti savaip nusakomos, tačiau jos atspindi pasaulinę žmogaus teisinę ir pilietinę tvarką. Daugelyje Konstitucijų yra formalus lygybės pripažinimas tik šalies piliečiams (Austrijos Konstitucijos 7 str., Belgijos Konstitucijos 10 str., Graikijos Konstitucijos 4 str., Olandijos Konstitucijos 40 str., Liuksemburgo Konstitucijos 11 str., Italijos Konstitucijos 3 str., Portugalijos Konstitucijos 13 str., Ispanijos Konstitucijos 14 str.); tuo tarpu Vokietijos, Šveicarijos ir Suomijos (6 skyr. 1 paragr.) Konstitucijose lygybės principas aiškiai nusakomas visiems asmenims (Švedijos Konstitucijoje 9 str., 1 sk.) arba pripažįstama visų žmonių lygybė (Vokietijos Konstitucijos 3 str.). Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, ypač 2 skirsnyje, *žmogus*, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, negali varžyti kitų žmonių teisių ir laisvių (28 str.), nes įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi *asmenys* lygūs; kai kuriuose kituose Konstitucijos straipsniuose vartojama *piliečio* sąvoka.

2000 m. gruodžio mėnesį Europos Parlamentas, Europos Vadovų Taryba (tai yra visų valstybių narių vyriausybės) ir Europos Komisija iškilmingai paskelbė Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją. Jos politinis poveikis yra akivaizdus, nes visos Europos Sąjungos institucijos ir valstybės narės, leisdamos ar taikydamos teisės aktus, net derybų su trečiosiomis šalimis metu, atsižvelgia į šią chartiją. Chartijos pradžioje yra preambulė, kurioje glaustai apibūdinamas chartijos tikslas, nurodomos chartijos sudarymą paskatinusios vertybės ir principai, tai yra tie patys principai, kuriais remiasi Europos kūrimo procesas. Po šešių skirsnių, kuriuose kalbama apie *orumą, laisvę, lygybę, solidarumą, pilietines teises ir teisingumą*, eina VII skirsnis, skirtas *bendrosioms nuostatoms*, susijusioms su garantuojamų teisių svarba, jų taikymo sritimi, apsaugos lygiu ir draudimu piktnaudžiauti teisėmis. Šios chartijos III skirsnyje, kalbant apie lygybę, 20 str. visiems asmenims suteikia ir pripažįsta lygybę prieš įstatymą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos jau minėtasis 29 str. visiems *asmenims* užtikrina lygybę, nes *žmogaus* teisių negalima varžyti ir teikti privilegijų. Atrodo, viskas paprasta, pagrindinis Lietuvos teisinio ir socialinio reguliavimo dokumentas – Konstitucija, puoselėjanti tautoje santarvę bei siekianti atviros, teisingos, darnios pilietinės ir teisinės valstybės, vadovaujasi vien tik vientisu ir tiesiogiai taikomu konstituciniu aktu, todėl kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija (6 str.). Skaitant 29 str., kaip ir Italijos Konstitucijos 3 str., atrodo, kad niekam nedaroma jokių išimčių, o taikant minėtą straipsnį viskas turėtų būti Konstitucinio Teismo aiškinaama betarpiškai ir tiesiogiai. Tačiau lygybės principų aiškinimas, deja, neapsiriboja vien tik tuo, kas numatyta straipsnyje. Lygybės supratimui, be konstitucinių įpareigojimų, dažnai ateina į pagalbą istoriniai, politiniai ir sociologiniai parametrai, ypač tada, kai yra nustatinėjamas įstatymų teisėtumas ir kaip jie atitinka Konstituciją. Būtent tada, kai yra tyrinėjamas įstatymo teisėtumas ir vyksta lygybės kontrolė, savaime suprantama, atsiranda ir vienaip ar kitaip susiformavusi pagrįstumo prigimtis (*genus*). Toks išaiškinimas faktiškai turi formalų charakterį ir tendenciją veikti reliatyviai, nes praktikoje taikomas lygybės poreikis reikalauja ne tik kad vienodai būtų vertinamos vienodos situacijos, bet ir kad skirtingos situacijos būtų vertinamos skirtingai. Italijos Konstitucinis teismas (14 luglio, 1958, n. 53, *Giur. Cost.*, 1958, 603 ss.), aiškindamas nuomos ir kaimo fondų reikalus, pabrėžė, kad įstatymų leidėjas vienodai traktavo visus piliečius, tačiau nekreipė dėmesio į skirtingas situacijas ir esant juridiskai skirtingiems socialinio gyvenimo aspektams pritaikė vienodas teises normas. Tas įstatymas, kuris suvienodina objektyviai susidariusias skirtingas situacijas, pažeidžia lygybės principą¹⁸.

Todėl galima teigti, kad įstatymų lygybės kontrolė, tų pačių sąlygų atitikimas arba racionalumas tarsi pranašesni už įstatymo sveikumą ir blaivumą, nes iškeliamas skirtingas aplinkybių ir teisės subjektų traktavimas formuoja ir kitokį ginčijamos normos objektą. Naudojantis Konstitucinio teismo sprendimais, nustatančiais juridinę lygybę, ginčijamos normos tyrimas turi savo metodiką, nes ginčijama norma lyginama su kita ar kitomis normomis, parodančiomis, ar įstatymų leidėjo paskelbtas įstatymas yra ar nėra antikonstitucinis (30 gennaio, 1980, n. 10, *Giur. Cost.*, 1980, I, 67 ss., spec. 87). Toks santykinis lygybės turinio nustatymas, neatsižvelgiant į normą kaip

¹⁸ L.Paladin, Corte costituzionale e principio generale d'egualianza: aprile 1979 dicembre 1983, *Scritti su la giustizia costituzionale in onore di V.Crisafulli*, I, Padova, 1985, p. 605, s. 609; C.Lavagna, Ragionevolezza e legittimità costituzionale, *Ricerche sul sistema normativo*, Milano, 1984, p. 642.

objektą ir normą kaip parametą, neveikia pagal tradicinę dvigubos kontrolės schemą, o veikia pagal trigubą veikimo schemą, kur šalia vertinamos normos ir konstitucinio principo, išreikšto Italijos atveju 3 str., mūsų – 29 str., reikia nurodyti dar vieną svarią normą, kuri naudojama kaip *tertium comparationis*, kad būtų pašalinta susidariusi juridinė spraga. Yra manoma, kad visų pirma teisėjas *a quo* aiškiai ir vienareikšmiškai turi nustatyti *tertium comparationis* tiek nesant *tertium* atveju, tiek jam esant, bet netikram ir klaidingam. Taigi nustatant konstitucionalumą, labai svarbus *tertium comparationis* (19 maggio, 1988, n. 582, *Giur. Cost.* 1988, I, 2717 ss.; 26 ottobre, 1990, n. 507, *ivi*, 2920 ss.; 13 luglio, 1994, n. 298, *ivi*, 1994, 2577 ss., 2580; 20 febbraio 1997, n. 46, in *ivi*, 1997, 485 ss., 488; 29 luglio, 1996, n. 330, *Giur. Cost.*, 1996, 2647 ss., 2664), kurios padeda įvairiapusiškai ir su skirtingomis juridinėmis normomis ieškoti analogijų, o jų pritaikymas ir sugretinimas nėra tas pats, kas *tertia completionis*. Ši tvarka neleidžia Konstitucinio Teismo teisėjams savavaliauti ir neobjektyviai įvertinti ginčijamus įstatymus¹⁹.

Tertium comparationis atveju gali būti įtraukta jau veikianti norma, kuria faktiškai yra pasinaudojama kaip anksčiau nustatyta antikonstitucine ar po kiek laiko uždrausta, ar savo teisinės funkcijos netekusi norma, arba įsivaizduojama norma²⁰. Be to, nurodyta norma, su kuria lyginama, turi būti tiksliai išaiškinta arba sulyginta su kitu aktu (30 dicembre, 1994, n.480, *Giur. Cost.*, 1994, 4066 s.), nes čia irgi gali būti parodytas įstatyminio lygybės principo nebuvimas. Palyginimui naudojamos normos formaliai gali būti ir neparašytos, tačiau realiai egzistuojančios. Kaip pavyzdys norminis skolinys gali būti iš kitų valstybių (30 dicembre, 1997, n. 443, in *Giur. Cost.*, 1997, 3904 ss.) arba norminė interpretacija gali būti paimta iš Europos Sąjungos teisės (*ivi*, 3911ss.)²¹.

Konkrečios valstybės teisės sistema nėra izoliuota nuo kitų valstybių teisės sistemų, o teisė, kaip ir žmonija, evoliucionuoja ir teisės sistemos vie-

¹⁹ G.Zagrebel'sky, *La giustizia costituzionale*, Bologna, 1988, p. 151 ss; A.Cerri, Raggionevolezza delle leggi, *Enciclopedia Giuridica*, XXV, Roma, 1994, p. 14 ss; L.Paladini, Corte costituzionale..., p. 638; B.Caravita, Appunti in tema di "Corte giudice a quo" (con particolare riferimento alle questioni sollevate nel corso dei giudici incidentali di legittimità costituzionale), AA.VV., *Strumenti e tecniche di giudizio della Corte costituzionale*, Milano, 1988, p. 322 s.

²⁰ Pavyzdžiui, Italijos Konstitucinis Teismas yra nustatęs, kad Bažnytinėje teisėje galiojanti norma, naudojama santuokinėje teisėje, pasinaudojant dispensa – *ratum et non consumatum* – kad kanoniškai būtų sudaryta kita santuoka, konstituciškai kaip *tertium comparationis* yra neleistina (3 dicembre 1987, n. 463, *Giur. Cost.*, 1987, I, 3199 s.), nes tai jau buvo nustatyta Konstitucinio Teismo 1982 metais (sent. n. 18).

²¹ M.Luciani, I fatti e la Corte: sugli accertamenti istruttori del giudice costituzionale nel giudizio sulle leggi, AA.VV., *Strumenti...*, p. 547 s.

na iš kitos kai ką perima. Šitaip susidaro giminiškos teisės sistemos, bendrosios prancūzų, vokiečių, skandinavų ir kitos teisės sistemų konvergencija. Vadinas, užsienio teisė ir teismų praktika inspiruoja teisinį mąstymą lyginamuoju aspektu. Visais tokiais atvejais teismas, siekdamas išsiaiškinti tikrąją teisės normos prasmę, gali analizuoti, kaip tą pačią ar panašią teisės normą aiškina kitos valstybės teismai ir teisės doktrina. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija įtvirtina iš esmės tas pačias žmogaus teises. Tačiau tikrąją šios konvencijos normų prasmę galima suvokti tik analizuojant Europos žmogaus teisių teismo, vienintelio turinčio teisę ir pareigą aiškinti Konvenciją, praktiką. Tai akivaizdus teisės vienodinimo ir derinimo ryšys. Tačiau ši lyginamosios teisės aiškinimo metodo taikymą nulemia giminiškų valstybių teisinės sistemos ir istoriškai susiklostę ryšiai²².

Taigi Konstitucinis Teismas įvertina tuos klausimus, kurie, esant tam tikroms aplinkybėms, ligi šiol dar buvo neišsiaiškinti ir pastaruoju metu sukėlė tam tikrų neaiškumų. Tačiau palyginimo metu negali būti panaudotos patologinės situacijos, kurios kartu pažeistų normos pritaikymo objektyvumą (20 febbraio, 1997, n. 46, *Giur. Cost.*, 1997, 435 ss., 438 s.). Todėl palyginimui turi būti naudojamos protingos ir žmonėms priimtinos norminio elgesio formos.

Konstitucinis Teismas, nustatinėdamas lygybės principą, turi ir gali vadovautis visais racionaliais įstatymais, kurie padėtų šalinti susidariusią įstatymų spragą. Konstitucinio Teismo teisėjas, anuliuojęs skirtingą traktuotę, drauge naudodamasis *tertium comparationis*, gali ištaisyti kitas klaidas. Tokią situaciją galima pamatyti Konstitucinio Teismo sprendime (3 dicembre, 1969, n. 147, *Giur. Cost.*, 1969, 2230 ss., 2247), kai Konstitucinis Teismas paskelbė nekonstituciniu Baudžiamajame kodekse esantį įstatymą, numatantį moteriai bausmę už svetimavimą (art. 559,3), skirtingai negu vyrui, kuris buvo baudžiamas tik konkubinato atveju (art. 530,1). Toks lygybės principo nustatymas, vykęs 1970–1980 m., nesinaudojo anksčiau sukurtais normi-

²² D. Mikelėnienė, V. Mikelėnas, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, Vilnius, 1999, p. 222–223. Todėl šiandien Lietuvoje įsitvirtinant naujai teisei sistemai, jai pereinant iš sovietinio teisinio mąstymo, neužtenka pasakyti, kad Lietuvos teisinis mąstymas yra orientuotas vien į Europos Sąjungos teisinį modelį. Reikia pasakyti, kad Lietuva, priimdama naujuosius kodeksus, labiau linkusi ieškoti sau panašumų ne katalikiškų kraštų teisinėse sistemose, o protestantiškų kraštų teisėkūroje. Lygindami katalikiškų ir protestantiškų šalių teises sistemas, galime aptikti skirtingų interpretacijų ir moralinių pasirinkimų galimybes, kurios vienoje šalyje gali būti išpažįstamos kaip vertybės, o kitoje šalyje nekreipiami į jas dėmesio.

niais aktais, tačiau atsižvelgiant į konstitucinės lygybės principą buvo atsisakyta nepateisinamų vyrui privilegijų, kurių nebuvo moters atžvilgiu²³. Šiuo atveju galima manyti, kad tai buvo seksualinės revoliucijos, feministinių idėjų įtaka, kai neieškant teigiamų ir neigiamų bruožų buvo pasiekta tam tikrų pokyčių ir teisėje.

Šis pavyzdys kartu parodo, kaip *tertium comparationis* gali prarasti įstatyminę kokybę ir tapti pažeidžiančiu Konstituciją įstatyminiu aktu. Todėl *tertium comparationis* tik iš pirmo žvilgsnio yra nuoseklus ir nekintantis dalykas. Sąlygiškai užtikrindamas lygybę Konstitucijoje jis ne visada gali vienodai išaiškinti konstitucinės lygybės reikšmę. Juridinė sistema ir tvarka pasaulietinėje valstybėje tiek turi vertės, kiek tų normų nenuvertina degraduojanti žmonių kaimenė esant blogam ganytojui (30 novembre 1982, n. 204, *Giur. Cost.*, 1982, I, 2146 ss., 2158).

Interpretavimo funkcija reiškia, kad Civilinio kodekso normas privalu aiškinti ir taikyti remiantis civilinės teisės principais, t.y. komentuojamos normos turiniui reikia suteikti tokią reikšmę, kad ji atitiktų principų dvasią ir jiems neprieštarutų. Todėl visas CK normas būtina aiškinti sistemiškai, siejant jas su CK 1.2 straipsniu²⁴.

Civilinių santykių subjektų lygiateisiškumo principas yra konstitucinio lygiateisiškumo principo (29 str.) išraiška civilinėje teisėje. Lygiateisiškumas Lietuvos civilinėje teisėje reiškia, kad visiems fiziniams asmenims pripažįstamas vienodas civilinis teisnumas (CK 2.1 str.) ir atitinkamai vienodas civilinis teisnumas visiems juridiniams asmenims (CK 2.74 str.). Lygiateisiškumas taip pat reiškia, – pabrėžiama Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentare, – kad civilinių teisinių santykių subjektų nesieja valdžios ir pavaldumo, arba subordinacijos, santykiai. Nagrinėjant civilinius ginčus teisme, lygiateisiškumo principas reikalauja, kad vienodos faktinės sudėties civilinės bylos būtų sprendžiamos vienodai, t.y. esant toms pačioms faktinėms aplinkybėms teisės normas būtina aiškinti ir taikyti vienodai. Šį reikalavimą leidžia užtikrinti teismo precedento ir *ratio decidendi* doktrinos²⁵.

²³ Galima prisiminti, kaip už tam tikrus sunkius nusikaltimus Lietuvoje buvo taikoma mirties bausmė, vėliau, remiantis Europos Sąjungos dokumentais, buvo pripažinta, kad tai nesiderina su žmoniškumu, todėl mirties bausmės įstatymas pradžioje buvo sustabdytas, o paskui panaikintas. Tačiau gerai žinoma, kad ne visose demokratinėse šalyse toks mirties bausmės įstatymas neturi galios, jis yra taikomas ir dabar (pvz., JAV).

²⁴ D. Mikelėnienė, V. Mikelėnas, *Teismo procesas.*, p. 226–230.

²⁵ *Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*, Vilnius, 2001, p. 61.

Lygiateisiškumas Lietuvos teisėje nėra tolygus visų subjektų lygybei. Todėl galimi tam tikri kai kurių rūšių subjektų veiklos teisinio reglamentavimo ypatumai, kurie gali būti susiję su subjektų prigimtimi arba veiklos specifika. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 29 str. nepaneigia to, jog įstatyme gali būti nevienodai reglamentuojamas tam tikrų kategorijų asmenų, kurių padėtis skirtinga, teisinis statusas. Tačiau asmenų lygiateisiškumo principas būtų pažeidžiamas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skirta teisės norma, palyginti su kitais tos pačios normos adresatais, būtų vertinama kitaip, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimtios skirtumų, kad toks nevienodas vertinimas būtų objektyviai pateisinamas (Liet. Resp. Konst. Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 9-228; 1996 m. vasario 28 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 20-537; 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 114-2643; 2000 m. vasario 23 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39-1105; 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 105-3318).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str. nustatytas lygybės principas, neatsižvelgiant į asmens lytį, rasę, tautybę, kilmę, socialinę padėtį, tikėjimą, įsitikinimus ar požiūrius, reiškia, kad įstatymai gali užtikrinti, jog kiekvienas asmuo, nepaisant išvardytų požymių, būtų traukiamas atsakomybėn. Patraukimą atsakomybėn turi nulemti vienodos aplinkybės, kurioms esant asmuo padarė nusikaltimą. Kalbant apie patraukimą baudžiamojon atsakomybėn tenka paminėti, kad lygybės įstatymui principas yra *nepainiojamas* su nubaudimu. Jeigu kiekvienas asmuo, padaręs nusikaltimą, turi būti patrauktas atsakomybėn, tai ištyrus bylą konkreti bausmė gali būti paskirta atsižvelgus ne tik į padarytą nusikaltimą, bet ir į kai kurias asmenines savybes, tačiau negali duoti pagrindo skirtingai nubausti asmenį dėl lyties ar įsitikinimų, amžiaus ar socialinės kilmės. Betgi užtenka tik pažvelgti į bausmių sampratą, tikslus ir bausmių sistemą ir pamatysime, kad šalia absoliučiosios bausmės teorijos yra ir utilitarinė, kuri turi įbauginimo tendenciją. Deja, Lietuvoje bausmių sistemos, sankcijų, bausmių taikymo bei dinamikos statistikos analizė rodo, kad čia baudžiamoji politika dar kol kas yra nukreipta į įbauginimą. Nors teoriniu požiūriu pažangiausia yra reabilitacijos teorija, tačiau jos nuostatų perėmimas visuomenėje turi susiformuoti objektyviai, atsižvelgiant į ekonominius ir socialinius visuomenės raidos dėsningumus. Baudžiamoji atsakomybė – tik viena iš teisės atsakomybės rūšių. Be jos, yra civilinė, administracinė ir drausminė atsakomybė; jos visos turi daug bendrų bruožų, tačiau kiekviena jų turi ir tik jai būdingų savybių ir

kiekviena skirtingai veikia žmones. Demokratinėse valstybėse, kur akivaizdžiai realizuotas ir realiai vykdomas valdžių padalijimo principas, teismai nėra politizuoti ir priklausomi nuo valdžios ar kitų politinių institucijų, jie netampa tų institucijų vykdomos politikos priedais. Nors ir paradoksalu, tačiau esant daugmaž bendram požiūriui į nusikalstamumą kaip į tam tikrą socialinį blogį, konkrečių nusikaltimų ir kovos su jais priemonių vertinimas neretai būna visiškai priešingas. Tai negali neturėti įtakos ir pačiam įstatymų leidėjui. Priimdamas įstatymus jis nėra izoliuotas nuo tam tikrų visuomenės ar valstybės institucijų poveikio. Dažnai net pabrėžiama, kad vienas ar kitas įstatymas yra priimtas tam tikroms visuomenės ar valstybės institucijoms prašant ar reikalaujant. Tačiau tam tikros socialinės grupės ar institucijos, inicijuodamos vieno ar kito įstatymo priėmimą, gali turėti savo išskaičiavimų, kurie yra nepriimtini kitiems. Iš to galima daryti išvadą, kad įstatyminės politikos formavimasis dažnai gali susidurti su įvairiais prieštaravimais, interesais ar kompromisais²⁶.

Nagrinėjant nelygybės sampratą, galima nueiti labai toli arba išvis nieko nepastebėti. Jei aiškinamas vien tik diskriminacinis pažeidimas, neretai nuomonės skiriasi. Kaip pavyzdys gali būti skirtingas požiūris į galimą nelygybės interpretavimą. Šiandieninėje Amerikos konstitucinėje teisėje (*F.S.Royster Guano Co. v. Virginia*, 253 U.S. 412 (1920) sprendimas) visi nesutarimai gali atsirasti dėl skirtingo vyriausybės traktavimo, nagrinėjami atvejai turi būti pateisinti tada, kai jie bent šiek tiek siejasi su teisėtu vyriausybės tikslu. Kai kurie diskriminacijos atvejai gali būti pateisinami aukštesniais vertinimo standartais. Pvz., Aukščiausiasis Teismas nuosekliai ištyręs nustatė, kad tais atvejais, kai asmenys skirstomi pagal rasinį ar nacionalinį požiūrį, turi būti labai griežtai tikrinami. Kaip yra pažymėta *Wygant v. Jackson Board of education*, 476 U.S. 267 (1986), sprendime privalo būti įrodyta, kad atlikti veiksmai buvo būtini siekiant atitinkamo vyriausybės tikslo. Priešingai yra sakoma *Craig v. Boren*, 429 U.S. 190 (1976) sprendime, kur yra nustatyta, kad lyčių diskriminacija turi atitikti *vidutinišką tikrinimą* tuomet, kai veiksmai susiejami su santykiškai svarbiu vyriausybės tikslu. Teismas teigia, kad didesni reikalavimai reikalingi tada, kai diskriminavimas yra pagrįstas nekintamomis įgimtomis žmogaus savybėmis, todėl būtų ne sąžininga persekioti ar bausti žmones už tuos bruožus, kurių jie negali pasirinkti ir jų negali kontroliuoti. Taip pat Teismas pabrėžia atidaus tikrinimo būtinumą tose srityse, kur jau anksčiau yra buvusi diskriminacija, kur

²⁶ A. Abramavičius ir kt., *Baudžiamoji teisė*, Vilnius, 1998, p. 39, 46, 48.

panašu, kad įstatymai yra paremti stereotipais, o ne realiais žmonių skirtingumais²⁷.

Teisėjas Robertas Jacksonas *Railway Express Agency v. New York*, 336 U.S. 106 (1949) sprendime paaiškino lygybės svarbą, gindamas žmones ir nuo netinkamų vyriausybės veiksmų. Jis teigia, kad nėra efektyvesnių praktinių garantijų prieš arbitrinę ir nepagrįstą vyriausybę, kaip reikalauti, kad teisės principai, kuriuos vyriausybė primeta mažumai, būtų taikomi visuotinai. Atvirkščiai, niekas taip efektyviai nesudaro sąlygų tokiam arbitraliniam veikimui, kaip leidimas toms institucijoms pasirinkti tik keletą žmonių, kuriems jie galėtų pritaikyti vienokį ar kitokį įstatymą ir taip išvengti politinės bausmės už tai, kad tas įstatymas buvo taikomas didesniai skaičiui žmonių.

Diskutuojant apie lygybę, dažnai pabrėžiamos dvi skirtingos koncepcijos: viena jų susikoncentruoja ties vienodu jos taikymu, o kita žvelgia į rezultatų vienodumą. Vienodas traktavimas parodo, ar vyriausybė į visus žmones žiūri vienodai ir be jokio diskriminavimo. Jeigu taip yra, žmonėms suteikiama vienoda apsauga, net jeigu rezultatai yra nevienodi. Vienodo rezultato požiūris pabrėžia vyriausybės veiksmų išdavas. Abu šie požiūriai yra palaikomi filosofų darbuose ir teismų praktikoje.

Pasirinkimas vieno ar kito požiūrio dažnai lemia atskirų bylų baigtį. Pvz., vienodos apsaugos įstatymas yra svarbus įrodant diskriminacinę teisės poveikį, įrodant vienodos apsaugos pažeidimus. Tie, kurie laikosi vienodo traktavimo pozicijos, kaip matyti iš *Washington v. Davis* 426 U.S. 229 (1976) sprendimo, teigia, kad vienodos apsaugos įstatymas nepažeidžiamas tol, kol neįrodoma, kad įstatymas turėjo diskriminuojantį tikslą. Atvirkščiai teigia tie, kurie laikosi vienodo rezultato principo – jiems vienodos apsaugos įstatymas tik iš pažiūros yra neutralus įstatymas, o iš tikrųjų jis turi diskriminuojantį poveikį.

Panašiai ginčijamasi, ar vienoda apsauga reiškia vienodą visų traktavimą ir dėl to vienodą rezultatą. Oponentai²⁸, pvz., teisėja Jackson *Adarand Constructors, Inc. v. Peña*, 115 S.Ct. 2097 (1995) sprendime teigia, kad vyriausybė privalo kiekvieną traktuoti vienodai, nepriklausomai nuo lyties ar rasės, suteikdama kiekvienam iš to naudos, kaip sudarant sutartis ar primant į mokyklas. Tačiau įtvirtinimo veiksmų (*affirmative action*) šalininkai, pvz., Richardas Lempertas, ginčija, kad ilgoje lyčių ir rasinės diskriminacijos isto-

²⁷ E. Chemerinsky, Equality, *The Philosophy of Law. An Encyclopedia* (ed. Ch.B.Gray), vol. I, New York–London, 1999, p. 264.

²⁸ J.W.Nickel, Civil Rights, *The Philosophy of Law. An Encyclopedia* (ed. Gray Ch. B.), vol. I, New York–London, 1999, p. 114.

rijoje pradedama matyti, kaip įtvirtinamos tikslingos pastangos tampa esminės, norint išvengti nelygybės padarinių²⁹. Pagal šias teorijas atrodo, lyg būtų įtvirtinami veiksmai, naikinantys diskriminaciją arba išplečiantys diskriminacijos sąvokos turinį. Todėl reikėtų diskutuoti dėl pačios veikslių priimtųjų ir tokių įtvirtinamų veikslių pateisinimo. Skirtingai suprantamas plačių pozicijų, pareigybių traktavimas, reklamos pobūdžio, duomenų pagal rasę, lytį, tautybę rinkimo, duomenų saugojimas ir pan. Tuomet darosi neaišku, kada ir kokie yra vyriausybės politikos prioritetai. Ar jie gali būti ginami kaip kompensacija už praeities neteisybes, ar gali būti naudinga priemonė, skatinanti šalinti žalingas praktikas ir jų paplitimą, ar yra naudojama kaip prevencinė priemonė siekiant didesnio paskirstomojo teisingumo ateityje. Kritikai *affirmative action* linę vadinti *išvirkščiąja diskriminacija* ir šią teoriją įrodinėja kaip tipišką diskriminaciją, kai pasinaudojant preferencinėmis priemonėmis galima sudaryti tokias aplinkybes, kad ginant vienus, pavyzdžiui, juodaodžius, galima pradėti neteisingai traktuoti baltaodžius. Jie taip pat teigia, kad *affirmative action* linę žaloti kitus grupių narius, nes pirmiesiems yra didesnė galimybė pasisekti vien dėl to, kad jie mažesnėmis pastangomis negu įprasta gali užimti atitinkamą padėtį.

Išvados. Jokia kita vertybė taip nėra plačiai diskutuojama žmonijos istorijoje kaip lygybės problema. Net Amerikos visuomenėje, kuri anksčiau buvo įteisinusi vergiją ir paneigusi moterų teises, naujosiose deklaracijose teigiama, kad *visi žmonės yra gimę lygūs*.

Lygybė, anot Charleso [Abernathy](#), buvo pagrindinis senovės graikų demokratijų principas. Pavyzdžiui, [Euripidas](#) rašė, kad prigimtis suteikė žmogui lygių teisių įstatymą. [Platonas](#) kalbėjo apie politinę vyrų ir moterų lygybę. [Aristotelis](#) rašė apie poreikį traktuoti vienodai visus piliečius. Tačiau abu pripažino, kad tie, kurie yra nelygūs, nusipelno būti traktuojami atitinkamai. [Aristoteliška](#) lygybė reikalavo, kad visi panašūs dalykai būtų traktuojami vienodai, o skirtingi – proporcingai jų skirtingumui. Pasak [Aristotelio](#), visiškai suprantama, kad kai kurie žmonės iš prigimties yra vergai³⁰.

Šiuolaikinė lygybės samprata matoma T.[Hobbes](#) ir J.[Locke](#) darbuose. Jie abu tikėjo, kad žmonės iš prigimties yra lygūs, visi yra vienodai laisvi; todėl visiems pripažįstamos tos pačios prigimtinės teisės. J.J.[Rousseau](#), kurdamas piliečių visuomenę, sakė, kad visi piliečiai įsipareigoja naudotis tomis pa-

²⁹ E.[Chemerinsky](#), *Equality, The Philosophy of Law.*, p. 264.

³⁰ C.I.[Abernathy](#), *The Idea of Equality: An Anthology*, Richmond VA, 1959.

čiomis sąlygomis ir tomis pačiomis teisėmis. Suverenas niekada neturi teisės vienam subjektui uždėti daugiau atsakomybės negu kitam, nes tuomet kas nors tampa ypatingesnis.

Tačiau lygybė niekada nebuvo suprantama kaip kiekvieno subjekto vienodas traktavimas visomis aplinkybėmis. Visi filosofai, kurie nagrinėjo lygybės problemą, pripažino, kad egzistuoja skirtumai tarp žmonių, kurie kartais reikalauja tuos skirtumus parodyti įstatymuose.

Nors atrodo, kad *lygybė* yra neapibrėžta sąvoka, bet tai nereiškia, kad ji yra nereikalinga. Lygybė yra moraliai būtina, nes ji priverčia visuomenę ir individus visuomenės viduje atitinkamai derinti tarpusavio santykius. Lygybė, vienodai traktuodama žmogų, įsako pašalinti nepateisinamus skirtumus, todėl jai apibrėžti reikia kitos sąvokos. Kai lygybės sąvokos yra konkretnės, tik tuomet galima nuspręsti, kada žmonės yra panašūs ar vienodi ir kada jie yra skirtingi. Pasak Peterio [Westerio](#), norint pritaikyti lygybės reikalavimą, būtina nustatyti, kuriais atžvilgiais žmonės yra panašūs, ir nuspręsti, kurios iš tų savybių yra tinkamos kuriam nors tipui, pagal kurį žmogus turėtų būti traktuojamas vienodai. Kitaip tariant, būtini tokie išoriniai standartai, neparemti pačia lygybės koncepcija, kad nustatytume nelygybės atvejus ir pripažintume kaip netoleruotinus. Galiausiai lygybės principas yra būtinas kaip galingas simbolis, padedantis įtikinti žmones, kad būtų saugomos teisės; jeigu jos būtų nesaugomos, tada būtų pažeistos³¹.

Argumentai nustatant lygybę labai priklauso nuo to, pagal kokį metodą lygybė yra vertinama ir jos siekiama. Kai nepripažįstamas prigimtinis žmogaus orumas ir kai nerandamas priimtinas lygybės terminas, kad ir kaip teisingai būtų visuomenėje vertinamas lygybės principas, debatai dėl lygybės turinio atspindės tik pagrindinių socialinių problemų padėtį konkrečioje kartoje ar kultūroje ir dažnai užmirš konkretų žmogų su jo konkrečia socialine problema ir neteisybe. Juk vardan kilnesnių tikslų galima irgi pridaryti daug klaidų. Principas – *tikslas pateisina priemones* nėra toks nekaltas dalykas.

Visų laikų stebėjimai patvirtina ne tik visuomenės ar atskirų žmonių nepasitenkinimą dėl nelygybės, bet taip pat ir tai, kaip religinė visuomenė, politinė sistema, teisės teorija ir praktika reaguoja į esamas ar naujai išskylančias nelygybės problemas ir kaip jos yra sprendžiamos. Reikia nepamiršti, kad kiekvieno mūsų politinis, krikščioniškas, visuomeninis ir individualus požiūris visada atliepia terminus, kurių reikšmės yra kilusios ne tik iš mūsų ankstyviausių socialinių santykių visuomenėje, šeimoje, grupėje ir t. t., bet ir iš šiuolaikiškai susiformavusios mūsų pasaulėžiūros, kuri ne visada gali bū-

³¹ P. [Wester](#), *The empty Idea of Equality*, *Harvard Law Review* 95 (1982), p. 537.

ti tinkamas metodas teisingai lygybės ir nelygybės interpretacijai. Net nutolęs nuo krikščioniškojo artimo meilės principo įgyvendinimo žmogus vis tiek negali likti abejingas artimui ir neteisybei. Tokio žmogaus vienas iš svarbiausių dabarties demokratinio pasaulio uždavinių turėtų būti Jungtinių Tautų *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos* realizavimas be iškraipymų ir savų interpretacijų.

Literatūra

- Abernathy C.I., *The Idea of Equality: An Anthology*, Richmond VA, 1959.
- Abramavičius A. ir kt., *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*, Vilnius, 1998.
- Leo XIII, Litt. Enc. Rerum novarum, Acta Leonis XIII, XI (1892).
- Aristotelis, *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1990.
- Arangio-Ruiz V., *Istituzioni di diritto romano*, 1983.
- Bauman Z., *Lineamenti di una sociologia marxista*, Roma, 1971;
- Bonfante P., *Istituzioni di diritto romano*, Torino 1951.
- Cerri A., Uguaglianza (principio costituzionale di), *Enciclopedia giuridica*, XXXII, Roma, 1994.
- Cerri A., Raggionevolezza delle leggi, *Enciclopedia Giuridica*, XXV, Roma, 1994.
- Chemersky E., Equality, *The Philosophy of Law. An Encyclopedia* (ed. Gray Ch. B.), vol. I, New York–London, 1999.
- In nome dell'uomo, Discorso di Giovanni Paolo II all'assemblea dell' ONU, il 2 ottobre, 1979, AAS, LXXI (1979).
- Ducos M., Roma e il diritto, Bologna, 1998.
- Gaudium et spes. Pastoralinė Konstitucija apie Bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje, *II Vatikano Susirinkimo nutarimai*, Kaunas, 1994.
- Giordani I., Il messaggio sociale del cristianesimo, Roma, 1960.
- Giovanni XXIII, Litt. Enc. Mater et Magistra, 15 maggio, 1961, AAS 53 (1961).
- Hart H.L.A., *Teisės samprata*, Vilnius, 1997.
- Hobbes T., *Leviatianas*, Vilnius, 1999.
- Höffner J., Krikščioniškasis socialinis mokymas, Vilnius, 1996.
- Kolanczyk K., *Pravo rzymskie*, Warszawa, 2001.
- Lavagna C., Ragionevolezza e legittimità costituzionale, *Ricerche sul sistema normativo*, Milano, 1984.
- Lenin V.I., La grande iniziativa, *Opere*, Roma, vol. 29, 1967.
- Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 2, Vilnius, 1977.
- Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 4, Vilnius, 1978.
- Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 5, Vilnius, 1979.
- Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 7, Vilnius, 1981.
- Lietuvių enciklopedija, t. 4, Boston, 1954.
- Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos, Vilnius, 2001.

- [Makiavelis N.](#), Rinktiniai raštai, Vilnius, 1992.
- [Marksas K., Engelsas F.](#), Komunistų partijos manifestas, Vilnius, 1978.
- [Mikelėnienė D., Mikelėnas V.](#), Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai, Vilnius, 1999.
- [Nickel J.W.](#), Civil Rights, *The Philosophy of Law. An Encyclopedia* (ed. [Gray Ch. B.](#)), vol. I, New York–London, 1999.
- [Paladin L.](#), *Corte costituzionale e principio generale d'egualianza: aprile 1979 dicembre 1983, Scritti su la giustizia costituzionale in onore di V. Crisafulli*, I, Padova, 1985.
- [Paulus PP. VI](#), Litt. Enc. Populorum progressio, 26 martii 1967, AAS (1967).
- [Posock J.G.A.](#), Languages and Implications: The Transformation of the Study of Political Thought, *Politics, Language and Time* (ed. [Melvin Richter](#)), New York: Atheneum, 1974.
- [Ruso Ž.Ž.](#), Rinktiniai raštai, Vilnius, 1979.
- [Siedentop L.](#), [Tocqueville](#), Vilnius, 1996, p. 61–128.
- St. Thomas [Aquinas](#), *Summa Theologica*, I–V, Allen, Texas, 1981.
- Šventasis Raštas, Vilnius, 1998.
- Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 1969.
- [Tocqueville A.](#), Apie demokratiją Amerikoje, Vilnius 1996.
- [Wester P.](#), The empty Idea of Equality, *Harvard Law Review* 95 (1982), p. 537.
- [Woelfl P.A.](#), Equality, *New Catholic Encyclopedia*, vol. V, Washington, 1967.
- [Zagrebel'sky G.](#), *La giustizia costituzionale*, Bologna, 1988.

Įteikta 2004 m. kovo mėn.

THE ORIGIN OF INEQUALITY AND PROBLEMS OF ITS RECOGNITION

Kazimieras [Meilius](#), Jonas [Juškevičius](#)

Summary

Inequality is a phenomenon opposite to the experience of equality. This article attempts to consider inequality from different points of time. The placing of greater emphasis on equality, fraternity, and liberty does not mean a predomination of equality in society. It is very important how the concepts of equality and inequality are explained. If they are reduced to everyday terms, the existence of a person loses its meaning. Discarding natural human dignity opens the road to the diminution of a person's dignity and his human rights. Therefore, any part of society – be it either philosophical, ideological, political, or Christian – understands and explains equality and inequality in its own way.